ДЗВОНИ

ЛІТЕРАТУРНО НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ

Ч. 4

1937

ЛЬВІВ

В. ДЯДИНЮК

ДЗВОНИ ЛІТЕРАТУРНО-НАУКОВИЙ МІСЯЧНИК

7-ий рік видання

ЗМІСТ

4 (73)-го числа за квітень 1937 р.:

ВСІМ НАШИМ ЧИТАЧАМ БАЖАЄМО „ВЕСЕЛИХ СВЯТ“!

РЕДАКЦІЯ Й АДМІНІСТРАЦІЯ

ПЕРЕДПЛАТА НА ДЗВОНИ ВИНОСИТЬ: Річно 15 зл. в передплаті, 18 зол. в післяплаті.
ЗА КОРДОНОМ: Річно 20 зол., або їх рівновартість у чужій валюті.
ПООДИНОКЕ ЧИСЛО коштує 1·80 зол., подвійне 2·50 зол.

Видає Видавн. Кооп. „Мета“. Відвіч. ред. ПЕТРО ІСАЇВ

АДР. РЕДАКЦІЇ Й АДМІНІСТРАЦІЇ: ЛЬВІВ, ЯПОНСЬКА Ч. 7/ІІ. ТЕЛ. 294-56.
ЧЕКОВЕ КОНТО П. К. О. ч. 505.041. — ЧИСЛО ПОЧТ. РОЗРАХУНУК 117.

ВІДБИТО В ДРУКАРНІ „БІБЛЬОС“ ЛЬВІВ, ЯПОНСЬКА 7. ТЕЛ. 214-78

Борис Лисянський

ЗАПОВІТ ЛЮБОВИ

На вкриту ненавистю землю Він прийшов,
Щоб увільнить її від вікового бруду
Й промовити до стомленого люду
Святі слова: Братерство і Любов.

І злинули слова оті живії
До людських душ, мов промені з небес...
І Дух Святий, Дух Божий в них воскрес
У сяйві радіснім нетлінної надії.

Та ось Він на хресті... Пролята чиста кров,
За людство грішнеє принесена офіра...
І смолоскипом заясніла віра
У вічну Правду — вічнуюю Любов.

Віки один по однім проминули,
Змінив нераз своє обличчя світ...
Але Його найвищий заповіт
Людські серця й донині не забули.

І на шляху життя занедбано-бруднім,
Мов на багнищі — білая лілея,
Любови вічної божественна ідея
Цвіте розкішним квітом неземним.

СОН ЧИ ДІЙСНІСТЬ

„Людина шукає щастя" — це одна з найбільш фантастичних, неоправданих легенд. Не вірте їй — людство від свого щастя панічно тікає.

Я бачив дивний сон: барвистим метеором
Злетіло щастя на окрай землі
І — мешканцям її на докір та на сором —
Довкола квіти втіхи розцвіли.

Та людство все від них світ-за́-очі тікало
Із лайкою прокляття на устах:
„Це ж фальш, мізерія... до того ще й замало...
Всіх нас ошукано в найліпших почуттях!"

А час минав; за ним життя летіло,
В безодню вічности спадали знов віки;
Шляхом страждання йшли і дух людський, і тіло...
Хоч щастя було їм — на досягу руки.

Дм. Николишин

*

Щасливий ти, Закхеє з Єрихону,
малий та спритний збірщику податків:
ти прислухавсь до приписів закону
і до бряжчання золотих достатків.
Одне з другим якось ти вмів годити.
А не вдалось, не піддававсь грижі:
ти грішний був, та враз і грошевитий:
вмів постити і смакувать коржі...

Не дав тобі Єгова крил до лету,
не напоїв вогнем геройства, слави.
Та вчувши про Ісуса з Назарету,
на диво став ти сторожко-цікавим.
Ти забажав побачити пророка:
про нього ж ти зачув чимало див...
Там смоківниця гнеться кривобока,
за нею — що се? Мрія серед нив?

Се Він!.. Іде й благословить колосся —
блискучий, тихий... Біля нього учні.
Та ба — звідкіль їх тільки там взялося?
Ще й фарисеї між людьми бундючні...
Ото й закрили вже його собою...
В Закхея серце з заздрощів щемить:
Йому малому бути за юрбою?
Не бачити Ісуса ні на мить?..

„На смоківницю!“ — Думка ніби буря
нагально впала й потрясла душею...
Ти й видрапавсь, забувши власний уряд,
на дерево. — Та враз: „Злази Закхею“,
почувся голос лагідний. „Сьогодні
мені годиться твій одвідать дім“.
Ти з острахом зловив слова Господні.
швиденько зліз — і в серці вчув залім.

Закхею, ти діждавсь такої ласки,
яка тобі ніколи й не приснилась.
Так лінію привичних обовязків
ізрушила якась таємна сила.
Хоч злиться гурт біблейців гордовитий,
що „не пізнавсь на грішнику пророк...“
у тебе думка: Гостеві вгодити,
направити свій кожний грішний крок. —

О, митнику! Під подихом сатрапа
ти був далекий від проміння Правди.
А все таки на смоківницю дряпавсь,
щоб бачити Його, кого й не знав ти.
Що ж ми? — Для нас Ісус у Божім німбі
піднявсь на хрестнім древі в височінь...
Ми ж дохнемо сліпі в душнім Олімпі
й паплюжимо крізь сон Любови тінь...

1936.

Ф. Моріяк

ЮДА*

Фарисеї певне вже знали про домагання тієї Людини, домагання, що перевищали уяву. Треба зрозуміти, чим є для ізраїлітянина „Бог єдиний“: безодні ділять Його від сотворіння. Відтепер їх метода буде в тому, щоб відсилати богозневажника з кожним жестом, кожним підслуханим словом до Тори і до її тексту, до букви. Нехай тільки Його учні урвуть кілька колосків у день суботній, або він сам хай уздоровить того дня руку, що всохла, уже уїдлива тічня є тут і значить точки на день розрахунку. А він, замість боронитися, ставить їм чоло, і то з яким зухвальством!

„Бо паном є Син чоловічий також і суботи“. За кого ж він себе має? Чи став безумний? Відважився вже сказати: „Субота сотворена для людини, а не людина для суботи“... І того вже було надто; але „паном суботи“! Відтепер вже погублений, це зовсім певне. А проте має ще навороти осторожности. Не маємо права твердити, що Бог мимохіть проявляється в нім надто скоро, що аж його дусить, дозволяє інколи зачерпнути віддиху, коли немає нікого, хто міг би його підійти, крім бідної жінки з Сихару. Одначе здавалося б, що посеред людей намагається ще втишати голоси, що подають його як Творця життя. Але не міг стримати оклику, що він пан навіть суботи.

Вже він розпятий не в однім серці. Тайні ради збираються в Єрусалимі. Годі тратити хоч би й день. Бо час засіву короткий. Відмірює, скільки життя йому залишилось. Іще тих кілька місяців, щоб просвітити бідних людей, що ними постановив послугуватись, людей, що мають обновити обличчя землі. Люблять його гаряче, без сумніву, і це найважніше, таж нічого ще не розуміють.

Один може заледве: той муж з Керіоту, Юда, вичислений як останній з дванадцятьох, що їх Ісус вибрав з-посеред усіх

---

* Це вийняток із переложеної на ріжні мови книжки „Життя Ісуса“, найновішого твору відомого французького католицького письменника Ф. Моріяка. *Редакція.*

учнів своїх — Юда може розуміє. Вичислений по Симоні й Андрію, по Якові й Івані, по Филипі і Вартоломею, по Матею і Томі, по другім Якові, сині Альфея, другім Симоні, званім Ревним, і по Юді. Що притягнуло того Юду? Повірили йому гаманець: отже був практичною людиною, що відразу виявив найбільше віри в Ісуса; мав життєвий сприт, а пішов за ним. Це стихійна віра в дочасний успіх Господа. Інші мали її також, хоч меншу від Юди. Найближчі серцю Ісуса, навіть і Іван, вірили, що їх доля запевнена. Бачили вже блиск престолу, що їх чекав.

За тих три роки Юда використовував, може на власний рахунок, в малім обсягу джерело води живої, орґанізував зиски Інтеліґентний, але короткозорий, коли все провалилось (Юда думав: з власної вини того несамовитого, що змарнував легкодушно величаві дари і всіх до себе знеохотив), не зрозумів, що інтерес — те, що для нього було інтересом — іще оплатиться, і перевищить найсміливіші його надії в тому напрямі. Христос теж знав про те. Юда був з ним від початку, і є з ним іще, і буде до кінця.

А все ж Ісус не пробував їх зводити: „Не беріть золота ані срібла, — наказував, розсилаючи їх по двох, щоб проповідували добру новину, — ані мідяної монети в ваші гаманці, ані подорожньої торби, ані двох одеж, ані сандалів, ані палиці...“ Юда посміхався і думав — „Якби так брати дослівно все, що говорить наш дорогий Учитель“!

„Це я посилаю вас як вівці між вовків (Юда бурмотить: „Говори це кому іншому“). Тому будьте передбачливі, як вужі“, а Юда: „Щодо того, то можеш на мене числити“!

„ А будьте обережні перед людьми, бо в божницях своїх бичувати вас будуть!“ (Не мене, думає Юда, я знаю, як до них промовляти!). І гордує своїми товаришами, бо бачить, як дрижать, слухаючи віщувань Господніх: „І видасть на смерть брат брата, а батько сина, діти теж повстануть проти батьків і зведуть їх зо світу“...

Звідкіля та омана? — запитує себе Юда, обсервуючи з-під ока своїх товаришів, якжеж це всі вони уявляють собі родину? Юда знає давно про ту правду, що існують батьки і діти, що себе ненавидять. Любить у Христі той простий погляд на речі, той погляд Бога на людську огиду. А в тій же хвилині Вчитель сповіщав: „І зненавидять вас усі для Імени мого!“ Отже так... але Юду це не лякає. Інші дрижать, але він годиться бути зненавидженим, аби тільки його боялися. А будуть його боятися, бо держатиме слова закляття: владу самого Ісуса над матерією і життям. Ох! Того дня, коли буде міг виганяти злі духи й лікувати недуги, покепкує собі з ненависти чи любови цього світу, що лизатиме йому ноги!

„Не бійтеся — продовжає далі Ісус — не бійтеся також тих, що вбивають тіло, а душі вбити не можуть, але бійтеся радше того, що і душу і тіло затратити може в пеклі“. Юда здвигає раменами: Чому ж мав би боятися Велзевула, коли матиме

над ним перевагу й могтиме входити з ним у переговори як рівний із рівним? „Мавши змогу виганяти його, могтиму також дістати від нього всі царства світу...“

А проте зворушується навіть Іскаріот. Як тут не любити Ісуса? Йому одному треба б повірити з заплющеними очима. Голос Учителя злагіднів, щоб заспокоїти бідних, дрижачих приятелів своїх: „Чи ж не продають двох горобців за одного мідяка?— а жаден із них не спадає на землю без Отця вашого. Тож не бійтеся! Над багато горобців ліпші є ви. Тож хто мене визнає перед людьми, того і Я визнаю перед Отцем моїм, що є в небі. Хто ж би відрікся мене перед людьми, того і я відречуся перед Отцем моїм, що є в небі...“

Юда притомніє...: не любить тог озвороту до сердець, гірше це розуміє, як інші. Тамті ласяться за найменшими пестощами, привязані до свого вчителя, як пси. Але нагло Ісус знову підносить голос: „Не думайте, що я приніс мир на землю. Не мир, а меч. („Знаменито“ — думає Юда). Бо я прийшов принести розбрат між чоловіка і його батька, і між дочку і її матір, і між невістку і її свекруху, бо вороги людини — його домашні. Хто любить батька чи матір понад Мене, не є Мене гідний“. Висловлені людиною ці слова були б осуджені як жахливі. Якщо б ми не боялись сміливим образом позірно нарушити нероздільність обох природ — сказали б ми, що тут також Бог підводить свою грізну голову понад звязки крови, що виступає з тіла. Юді видається, що розуміє ту мову ненависти, в дійсності це тамті спостерігають, що єдино тільки втілена любов може їх виголошувати, не стягаючи на себе громів. Юда уявляє собі, що в світі, зрушенім Христом в основах, покликані і вибрані будуть вільні від людських почувань і ніякі звязки крови не будуть їх вязати. Тріюмф сили, тріюмфуюча самітність! Аджеж муж із Керіоту може годитися або ні на те, що оповідає Вчитель: ось тепер говорить про хрест! Слід розуміти: хто хоче наслідувати його, а не бере свого хреста, не є гідний Ісуса... Юда посміхається: чи ж йому на тім залежить? Піде за Господом, а хрест залишить іншим.

Юда бере до себе слова: „Той, що душу свою знайшов, втратить її, а хто б душу свою для мене втратив, віднайде її“. Напевне! Юда вирікається всього, все залишив, щоб іти за Господом. Покинув інтереси, що йшли не зле,посварився з можними людьми..., залишаючи собі одночасно вільну до них дорогу.

Ісус говорить ще: „Хто вас приймає, мене приймає...“ Юда розважає те слово, цінніше від інших і багатіше на величні консеквенції. Але ось ще одне, що пориває його: „А хто дав напитись одному з тих найменших кубок холодної води тільки в імя ученика, направду кажу вам, не втратить заплати своєї“. Юда роздумує: „Я ще один із тих маленьких, але скоро підросту, бо склянка холодної води не залишиться довго склянкою холодної води...“

Ті самі слова принимає й одинадцять інших сердець, що ще не схоплюють їх сенсу, але приймають їх так, як добра земля,—

несвідомо. Слова ті містять у собі тайну тайн: що любов не є ані почуванням, ані жагою, але особою, кимсь. Людиною? Так, людиною. Богом? Так, Богом. Тим, що є тут. Чи тим, що його треба ставити понад усе? Це ще не досить: тим, що його одного треба почитати. І горе тому, хто згіршиться! Ці, що будуть „його“, могтимуть пройти крізь життя з заплющеними очима, від людей нічого не боятись, не сподіватись. Віддалить усе, щоб посісти все, так злучені зо своєю любовю, що хто їх приймає, приймає також Любов. Ті слова Господа, сказані шепотом дванадцятьом вибраним, носять у зародку неустрашимість тисяч мучеників, радість засудженців: відтепер, щонебудь страшного зустріло б їх, вистачить приятелям Ісуса підвести очі вгору, щоб зобачити відктрите небо.

Наталена Королева

В СПОДІВАННІ ЧУДА*

— Ultimo veritas?...

Світло олійної лямпи мяко вирізблювало гострі риси старечого обличчя дон Фернана де Кастро, званого в Бургосі el sabio**. Поважний гранд підвів ясний погляд мудрих очей на молодого лицаря Карльоса де Лячерду. Струнка постава молодця поринала в легенькому присмерку, що поза світляним колом лямпи приховував наповнену дивовижними речами працівню вченого.

— Ultimo veritas? (Істина — останньому?).. Ні, Карліто, не тобі відтулиться вона, бо не ти будеш останнім. Може навіть, — лагідно посміхнувся старий фільософ, — ще станеш сам „предком“ і з двох старих, докупи зєднаних, заложиш рід новий.

Дон Карльос невільно глянув на перстень, що з роду в рід давали його Лячерди при заручинах. Посмутнів і почувався непевно: чей же не зауважив дон Фернан, що Беата... й, опанувавши збентеженість, діткнувся погару.

— Ах, істина!.. — промовив елегійно. — Як Пілат, запитую: що є вона й де схована?

Дон Фернан сперся на масивний том „Хуан-Мігуелевої хроніки“:

— Сину душі моєї! Навіть Христос не відповів на це питання Пілатові. Бо певне — це річ не людського розуму. Кожен інакше її собі уявляє.

— Але ж найчастіше, як стару бабку, що раз-у-раз вишамкує, беззуба, ті самі набридливі „правди“, — викотився з-під стіни великого коминку між полицями книг тяжкий бас старого Херонімо, поважного Карльосового джури.

* Це перший розділ повісти „ПРЕДОК“ — першої частини в трильогії. Другу її частину під наголовком „БЕЗ КОРІННЯ“ видали „Дзвони“ у минулому році.

** Учений, мудрець.

Увесь свій вік прожив Херонімо, навчаючи юнаків Лячердів володіти зброєю. Річ ясна: за члена роду вважати себе не міг, але зачислювався „до родини". І давнім кастилійським звичаєм часто лишавсь у покою при розмовах близьких панів, часами докидав і своє слово.

Дон Фернан поплескав долонею по злотисто-гнідих шкуряних обгортках „Хроніки":

— Істина... не буду говорити про неї. Але ж легенди, Карліто, такі ж вічні, як і вона.

Карльосові очі блиснули з-під темної лінії зрослих брів:

— І такі ж таємничі загадки, що стають зрозумілі занадто пізно! Ліпше б знати... знати наперед свою долю!

Дон Фернан покрутив сивою головою на широкім тарелі руркованого коміра — „фрезу":

— Милишся, друже! В тім велике милосердя Боже, що не дано нам бачити майбутнє.

— Але ж питатися не заборонено, — знову покотив із пітьми Херонімів бас. — А тут, з дозволу їхніх милостей, у Бургосі нещодавно обявилась...

— Напевне знаменита гітана, Херонімо? — мов до дитини усміхнувся де Кастро.

— А саме так: гітана! Звуть Мариленою: Та, дарма, що циганка, — не ворожить за гроші. В біді людям помагає: де знайти згублену річ — вкаже; хтось відсутній — живий, чи мертвий — прочуває. І коли чуває, — дівчина, як дівчина, — але ж впадає в дивний сон. Тоді, хоч і голкою вколи її, — не чує. Води ж свяченої не сахається, навіть у сні Господеві хвалу віддає, й не цурається церкви...

— Хто знає, які здібнощі має людська „псіхе"? — задумливо промовив учений.

Херонімо ж, опанувавши мову, не спинявся. Таж та бо ворiжка — з славного роду — Марії Паділлі, тієї, що так зачарувала колись короля дон Педро Справедливого, аж з нею оженився. А ця — не князівна й не принцеса, а звичайна різникова донька. Таж їхні милості дозволять її привести сюди. Кому ж це шкодить?

Дон Карльос знав, що ось-ось мала б повернутися з королівського палацу Беата, бо на зміну їй уже поїхала його наречена — Каталіна, Беатина сестра. Там, при змученій королеві, що й на мить не опускала ложа смертельно-немічного короля дон Феліпе, за чергою змінялись сестри. Чому ж би не стравити час за гаданням?

Незабаром міцна Херонімова рука піднесла заслону з Кордубської цяцькованої шкури й впустила ворожку. З нею прийшов і її батько. Без ляку й плазування, неначе в себе вдома, циган спитав доньку:

— Чи могла б ти, Марилено, доглянути шляхи кабальєро? Чекає на нього якась небезпека, і де?

Гітаніта з гідністю схилила голову:

— Спробую, тату! — й сіла в фотель, що його вже підсунув Херонімо. Простягла до Карльоса повернені догори долонями вузькі руки.

Лячерда не зрозумів і взявся за гаманець. Але циган закрутив головою й знаком сказав покласти руки на Мариленині. Гітана якийсь час майже суворо дивилась у вічі лицареві, потім спустила повіки, глибоко зідхнула й заплющилась. За хвилину дихала рівно й спокійно. Спала. Циган все ще уважно дививсь на доньку й діткнувся до її плеча. Дрібне тремтіння пробігло невеличкою, гнучкою постаттю. Напружилась, витяглась і міцно вгрузла в подушки фотелю.

Дон Фернан і Херонімо присунулись ближче. Карльос споважнів. Чув тепло її долонь, що ніби відібрало йому його власну теплоту, почував кволість, як від втоми. Здавалось, ось-ось засне й сам. Було неприємно, але не вистачало волі, щоб кинути гру.

— В імя Господнє, чи чуєш мене, Марилено? — озвався циган.

— Чую... — най буде благословенне наймення Всемогутнього... Бачу години й довгі дні... Неначе йдуть над головою кабальєро... Чую кроки...

Уста гітаніти ледве ворушились, голос був тихий, цілком безбарвний.

— Що загрожує людині цій? Залізо, отруя, вогонь?... Залізо... Маленькі звірята, як пси... Памятай: втрачене знайдеш аж тоді, коли вважатимеш, що втрачене воно навіки...

І раптом скрикнула шалено:

— О!.. Бє година долі його! Хитнулись терези життя і смерти.. Боже, змилуйся... — й знову шепотіла ледве чутно...

В дверях стояла стривожена Беата. Вся, як цвітуча ніжність, дивно не вязалась вона зо своїм важким двірським одягом. Блискучими очима впялась у Карльоса, що, вглядівши її, вже зірвався з місця. Але в тій хвилі гітана скрикнула знову:

— Ось... тут!... Слухайте! Слухайте...

І враз впав над Бургосом, як чорна запона жалоби, похоронний дзвін. За першим покотили хвилями, наростаючи, тужні хори інших. Мідяні голоси з усіх церков приносили Еспанії сумну звістку: король Феліпе І-й достраждав.

Беата й гітана стали навколішки. Чоловіки христились. А за мить Беатин повіз і Карльосів кінь гнали до Бургосу.

*

У великім покої королівського палацу тривало гнітуче, як загроза, мовчання. Мов перетворені на статуї, без руху сиділи в нім дві постаті: королева-вдова, донья Хуана та її сповідник, падре Інніго де Санто Еспіріто. Думки однієї блудили в безкраїх просторах жалю, другий взагалі не помічав світу. Вираз достойного спокою спочивав на безкровнім обличчі королеви, що скаменіла в своїм болю. Відсутній погляд занадто розтулених очей не пізнавав і не бачив нічого.

Нечутно в покій вступив де Сандоваль. Завмер у глибокім поклоні:

— Все готове до подорожі, ваша величносте!

Якийсь час Хуана ще мовчала. Труснула головою й збудилась із задуми:

— Ще щось існує на світі?

— Милостива володарко, — почав другий гранд.

Сухі, великі очі блиснули, мов у гарячці:

— Не володарка... вдова... — і чарівно мельодійний голос — Мадрид звав його „надземним“—зломився, немов ніжна, скляна голка. Воскова рука торкнулась чола. — А вдові не личить зберігати попередній хід життя, — звучали знову мякі тони низьких струн арфи.

Опритомніла цілком. Говорила вже не зломана горем жінка, а наказувала королева:

— З цілим двором я сама допроваджу тіло дон Феліпе до його батьківщини — Австрії. Вирушимо цієї ночі.

На мовчазний поклін здивованих грандів, що вже наповнили залю, додала:

— По дорозі заїдемо у визначні церкви Еспанії. Помолимось перед чудотворними образами. Прохатимем чуда... чуда, що не може не прийти!..

*

І почалася дивна мандрівка живих із мертвим.

Слабенька, призвичаєна до самовмертвлення королева, не знала втоми. Не бачила перешкод, ні перепон. Скелі й провалля, річки й потоки — скрізь дорога жалібному походові. Скрізь у кожного чудодійного образу, в кожному Божому храмі просила Хуана чуда: воскресення набальзамованого тіла короля.

*

Зміцнявся холодний подих вітру з гір. Співав зловісно, наганяючи присмерк на червоні, як вогненні язики, шпилі далекої Сієри. Гасив відблиски осіннього заходу, натягаючи мняку біляву ковдру на долини, що кучерявились сивою імлою — „callin'y“, яка приходить на зміну літнім розпаленим дням.

На важкому возі—катафальку коливалась чорно накрита труна. Знервовані безупинним похоронним співом коні пирхають від нагару смолоскипів, свічок і хмар кадильного диму, що всмоктуються в осінню імлу над розпучливо-порожньою, мертвою, як місячна поверхня, пустинею. Згущаються вечірні тіні, гусне в серці нестерпний жаль...

Лячерда, Сандоваль і два ченці відстали від походу. Повільною ходою пустили коней і попустили натягнені поводи своїх думок...

— Ще з дитинства зберігає память, — згадував дон Карльос, — спомин про один страсний тиждень — „Semana Santa“. Зо всіх церков — процесії. Багато деревяних рухливих статуй — „de movimiento“. В шовках і оксамитах ті статуї робили примі-

тивні й трагічно-незграбні та недоцільні рухи... Чи ж сьогодні не робимо тих недоцільних і незграбних рухів в цій процесії ми?

Домініканин-чернець підвів гладко виголену, з вузеньким віночком волосся, голову:

— Часто закидали мені в Римі, й не тільки самі ляїки, але й духовні, що ми вдягаємо віру святу в надто людську форму реальних страждань. А як розбудити в людства бажання офірувати Господеві з любови до Нього людські пристрасті?

Офірувати пристрасті... — зідхнув Сандоваль. — Чи ж офіруємо їх цим безконечним походом, чи ж... може тільки служимо їм?! — Глянув на довгу стьожку повозів та верхівців, що вилась попід горою ховаючи вже свою голову за звислою над дорогою скелею, й зідхнув вдруге: — Справді: страсна седмиця!...

Один по одному тут і там розсвічувались і палахкотіли світла смолоскипів. Блимали свічі в руках ченців при труні, плакали прозорими, восковими слізьми...

„...в день останній землі воскрешу його“. — метав звуками між короговами святими рвучкий вітер.

Вийшли на широку долину. Початок походу вже зупинився. На великих марах спустили на землю труну, а довкола неї порозставляли високі ставники з великими свічками. Розкладали килими, подушки, щоб ставати навколішки, уставляли стільці для дам із почоту. Жіноцтво вийшло з повозів, посходило з коней і неначе табун чорно-білих птахів, втомлених довгим перелетом, оточило домовину.

Мармурово-біле обличчя королеви схилилось над труною. Широкий жалібний одяг перетворював її на перекинену бурею до землі квітку чорної кампанулі. Схилилась ще нижче й аж тоді збагнула, що домовина ще не відчинена. Зробила знак рукою. Як уже ввійшло в звичай на кожній зупинці, — шестеро слуг відслонили віко труни, а всі, що були довкола, відійшли „на віддаль людського голосу“.

Донья Хуана незабаром сподівалась знову стати матірю. Вірила, що незвичайні враження можуть відбитись на вигляді дитини, а все ж таки не могла відірвати очей від обличчя її дон Феліпе, обличчя, що за життя видавалось їй таке єдино-гарне, єдино-досконале. Боже, Боже!... Як страшно видовжився й за життя трохи довгастий ніс, як стемніла скіра на „світлі її життя“, як здеформувались бальзамуванням губи — „уста, що так жадібно пили з келиха всіх утіх життя!“ Неначе віком прикриті зсинявілими повіками очі — „очі, що радісно всміхались сонцеві й світу!“ Дивляться тепер кудись всередину... Вони вже не побачуть...

Охоплена жахом порожнечі, що не має дна, Хуана тремтить перед уявною безоднею відвічних таємниць. Ноги вгинаються під нею. Падає обличчям на труну й не голосом, тільки стертою тінню голосу вона кричить:

— Феліпе!.. Ти ще побачиш... Побачиш?

І вухо вловлює в стогоні вітру відповідь-подих холодного трупа:

— По-ба-чу-у-у!...

Хуана тремтить із жаху й радости одночасно. Це за ввесь той довгий час блукання вперше відізвався до неї її небіжчик! Це — вже знак! Він таки оживе. І чудо буде!...

Подвійне коло палаючих восковиць та заслона з кадильного диму відділює від світу королівську пару: труну й вдову. І не знати, що замкнене в тім колі — життя чи смерть?...

І там, де дами з почоту розмістились на подушках і складаних фотелях, чекаючи приходу королеви, — також не реальне життя, тільки маячіння й мука. Пошарпані думки, розшматовані серця... Бліді уста — без слів...

Беата заплющила очі й сперлась чарівною голівкою Музи на рамено Інес де Валькорсаль. Мовчить і та, і друга. Ця змога „мовчати вкупі" вяже їх. Ні, не тільки це: хоч ніколи й ніхто не промовив те слово, — таж — не таємниця, що Інес не має щастя з чоловіком, а в цій страшній мандрівці може їй ліпше, ніж у власних палацах-вязниці. А Беата?... Хіба ж не бачить Інес, як все густішим і густішим серпанком жалоби заволікується Беатина ясна молодість? Хіба ж то так собі, з нічого, на її гарному, юному личку все триваліше спочиває вираз „Семиболісної Діви Марії", — як говорить донья Кляра, маркіза де Алькораз, головна дама — camerera major королеви, що саме підходить до мовчазних приятельок.

Паж приніс із нею новий світильник з оранжево-чадним прапорцем угнутого світла, що від нього на мить зазолотилось біле волосся під вдовиним чепцем „квефом" камерери. Ласкавий усміх також засвітився відблиском минулої краси на її приязних рисах. За дамою йшов патер Інніго де Санто Еспіріто, а з ним — „фрай" Антоніо, предобрий чернець-францісканин. Обидва ніколи ні в чому не погоджувались, однак увесь час шукали один одного. І тому, де білів домініканський одяг падре Інніго, там не могла не бути й попелясто-брунатна францісканська ряса з довгим, нижче мотузяного пояса-„цінгулума" — каптуром. За ними пажі також несли світильники на високих триногах.

— Не помилялась я, шукаючи обох вас заразом, — промовила донья Кляра до Інес і Беати. — Не перешкоджу вашій приятельській конфіденції?

З темряви надходили ще дві постаті: Карльос Лячерда і Сандоваль.

— Приємна нагода, — почала була камерера, сідаючи в фотель, — поки я шукала цих славних дам, що їм сьогодні припадає варта при королеві, аж нагода — кажу — приводить і вас обох, кабалєрос...

Маркіза дістала з привязаної до пояса, що нагадував собою вервицю з великих дорогоцінних зерен, торбиночку-омонєру й вийняла з неї маленьку, в золото оправлену, книжечку. — Так, так... Я не помилилась, — підвела очі на Сандоваля: — Вам

доне Кристобалю, припадає головний догляд над вартою табору, а дон-Карльосові — при володарчиному наметі.

— Не нагода була, маркізо, що ми — тут: йти за маркізою де Алькораз, тож те саме, що йти за голосом обовязку, — відповів, уклонившись Сандоваль.

Очі Інеси блиснули тьмяним сяйвом: як мила була стримана мова лицаря.

— Я зранку чекав наказу маркізи, — коротко промовив дон Карльос.

Беата нижче спустила голову. Обличчя її трохи зблідло: відчула, що ті слова сказані для неї.

— Ах, — ніби сама для себе зідхнула маркіза, — чекаємо... всі чекаємо... А обовязок... Часами здається, що я вже не визнаюсь, — де він?!

Беата стривожено підвела очі, а в них стрибали хисткі вогники світилень. Повела поглядом по засмученому обличчі маркізи й затрималась на очах Лячерди. На хвильку той витримав любий погляд, потім спокійно, але твердо зробив рух повіками, немов, не хитаючи головою, сказав ними:

— Так!

Беата знову нагнула голову й сховала очі.

— Хм... чекання й обовязки... Щодо молитов за воскрешення померлого й набальсамованого короля нашого, — озвався фрай Антоніо, — то справді: тяжко зрозуміти...

Виголена голова патера Інніго різко обернулась на жилавій шиї:

— А... Коли б та віра, хоч як зерно гірчиці... — очі його розсвітились, немов хтось зсередини роздмухав тільки пригашений, але ніколи не гаснучий у них вогник.

Францісканин не дав закінчити. Підвів руки, немов обороняючись:

— Отче! Отче!... Таж мусить бути віра й міра!

— Ні, віра — без міри! Бо ж — поможи мені Боже! — коли для віри є межі, тоді це — не віра, а спокушування Господа! Безмежна віра приводить до здійснення найнеймовірнішого!

Знову німим поглядом вперлась Беата в очі Лячерди. І ще раз Карльосові повіки відповіли їй впевнено:

— Так!

— Отче, — враз почав дискусію францісканин, — таж: тіло бальзамоване! Ну, хай оживе серце, що перестало битись, але ж ще — в грудях... А вийняте з грудей... Мені це сюди не вміщується, — торкнувся рукою чола.

Домініканин простяг руку до Антонієвих грудей:

— Бо ж серце, а не розум приймає віру. Тридневний труп Лазаря...

— Таж по слову Христовому! Не по молитві ж людській!..

— Як? — запалився патер Інніго. Таж ваш патрон воскрешав мертвих!.. Ще за життя, не канонізований Св. Церквою!

— Так, отче! То ж святий! Великий Святий! Але ж нам — грішним...

Інніго втупив спокійний і певний погляд в огонь світильника:

— А хто ж, отче, велить нам бути грішними?... — І повернувшись до присутніх, лагідно, як у буденній розмові, продовжував: — З привілеями гранда треба народитись: вчений ступінь, як і славу, як і все в світі — треба здобути, пройшовши всякі зовнішні перешкоди й формальності. А святим може і сміє бути кожен: і вчений, і пастух. Ні патентів, ні титулів на святість не треба, тільки милости Божої та доброї волі. А та щира й добра воля привертає й милість Божу.

— Як просто це у вас, падре, — притишеним голосом промовив у задумі Сандоваль.

— Божі речі, князю, завжди прості. То людські заплутані, болючі й тяжкі. Тяжкі, щоб виконати, щоб зрозуміти, — й задивився в темну далечінь.

Беатині повіки затремтіли, як крильця зловленого метелика. Але метелик не злетів: повіки не піднеслись.

Звук мисливського рога розтяв тишу: сповіщав, що володарка на хвильку повернулася до світу живих. Почот має зібратись до вечері...

*

...„Не спить Той, Хто опікується тобою"... — стелиться нічним повітрям впертий, монотонний спів псальмів на всеночнім чуванні ченців біля домовини. Полумя свічок і світелень тихим шелестом і потріскуванням супроводить мелянхолійну мельодію. Тільки часом дзенькіт кадила чи брязкіт срібного свічника урветься в сумний спів короткою дзвінкою ноткою, ніби увільнена з тіла душа розриває останні пута землі. Вогні круглою раною кривавляться в соковитій пітьмі й тчуть світляний бальдахим над труною короля. Далеко під Сієрою жалібним килимом лягає чорна тінь. Залиті примерклим в імлі місячним світлом рівнини видаються мертвими луками, засипаними снігом. На тих сріблясто-білявих просторах видко ген-ген, аж до чорної смуги лісу попід горами.

Найближче до труни перше коло сторожі достойно й пильно тримає свою варту. Не охорону творить, а останню пошану віддає володареві. В найдальшому ж колі, що замикає ввесь табор, сидять біля ватер. Нудяться. Якої ж небезпеки сподіватись мертвому королеві серед спокійної країни власного королівства?.. Ніяково грати в кості так близько від володаря, хоч і мертвого. І підпігікає солодка мрія найманого швайцарця:

— Ех, аквіти б кухличок!.. Від цього безнастанного скиглення, і вдень і вночі — продовжує чужинець, — аж думки ковтунами — як куделя!..

— А в тебе їх так багато, думок тобто? — глузливо кидає кондотієр-генуенець.

— Аї, hombre, — на докуку вистачить!

— Хоч би хтось розповів щось, плює з досадою вбік старий

вояк. — Правду кажуть тутешні люди: „Як нема дівчат, ні вина, то найліпша річ — казка“.

Привабне слово — „казка“ — відгук маврської спадщини притягає ближче до ватри людей. Та й не сама нудьга; від Сієри тягне холодком, як з відчиненого льоху.

— Говори, Пепо, el artillero!

— Але... Що — я?! Он Санчо Кривий... Той бував у бувальцях!

— Стривай, іде старий Херонімо! Той, братця, стільки знає, що хоч єпископом Севільським його настанови!.. Вуйку!..

— Єпископом? Хіба ж він тобі панотець?

— А ти ж, потятко, звідки, що не знаєш, як у Севіллі був за єпископа репаний чабан?

— Тю-тю!.. Та не бреши!

— Не бреши! Ну, так, слухай!... — Оповідач зсуває бриля на потилицю. — Колись, може ще наші бабуні й у колисках не кувікали — був у нашому ж таки селі, — в Арагоні, — один падре. Не мудрий, і не... той, не добрий, і не злий, тільки, що товстий, як бочівочка з-під вина... Звичайний син Адамів. І вївся він чомусь у громадського чабана. Як де вглядить вівчаря, то враз до нього й чіпляється.

— Дивлюсь, — каже, — на тебе, hombre, й не розумію: чого ти такий дурний? Таки ж справді, — змилуйся над тобою Господь! — не розумніший ти за свої вівці!

А чабан — нічого.

— Е, — колись таки обізветься, — лишіть, падре! Без глупоти й мудрости не було б видко. Радійте, що я тут, коло вас. Може й вам ще здамся.

Отож, сталось: чи з війни, чи може з ловів заблукав до нашого села таж не хто інший, як сам король. А було це на самісенький Великдень!.. Звісно, у вбогому селі — де подорожній заночує? Та ще й хто: король? — До пароха! А треба вам, братіки, знать, що той король страх — як не любив товстих та череватих духовних. Тож і спротивився йому наш парох саме за кругле черевце.

— Ти мабуть, чоловіче, живеш, щоб їсти, а не їси, щоб жити! — подумав собі король та й вирішив, що підведе товстого пароха під сам манастир: на каяття та на покуту запроторить! От, і каже: — „Падре, — мовляв так і так, — загадаю я тобі три загадки, а ти, якщо до Вознесення відгадаєш, — будеш мені Севільським єпископом. А ні — то поїдеш до манастиря й там аж до смерти мудрости набіратимешся. Питання ж тобі — говорить, даю ось такі: Яку має ціну король? Скільки часу треба на подорож довкола світу, а третє: Коли ти мені відповідатимеш, — про що я думатиму й помилятимусь?

Прийшов ясний ранок. Король поснідав, на коня, та й — тільки й бачили! Ну, а парохові світлий Великдень — чорніший за чорну ніч, і сам, як ніч ходить! Аж тут — гульк: іде чабан. Та:

— Слава Йсу... Христос воскрес!

— Навіки... Воїстину!

— Чи ж це ви, падре, на Святах Великодніх сумуєте, мов у Велику Пятницю?

Забув парох, що чабан — йолоп: — „Так і так" — каже. І все чабанові по чистій правді й розповів.

А вівчар вислухав — та в сміх!

— Ги-ги! Тільки й усього?! Та, не майте, каже, панотченьку, клопоту: на ці питання і я комубудь відповім!

— Невжеж?

— Авжеж! Ви тільки до Вознесення постіть та схудніть, а потім позичите мені своєї реверенди. То я за вас і піду до короля.

— Ти — говирить — до короля?... Схаменися йолопе! Таж ти мені тільки сорому наробиш!

А чабан:

— Та що там, сором?! Хіба ж ви мало, падре, мене перед людьми соромили? Та й нічого! А отже, на хлібі та на воді в манастирі вам гірше буде!

Ну, гадає падре, най же на нього першого королівський гнів впаде. І отож, як надійшло Святе Вознесення, чабан — у реверенду та мах-мах! — і до короля. А там і принци, й князівні, й лицарі, і вчені, й купці, й отці. Повно!..

— Ой, Боже! Я б так ізлякавсь! — раптово вирвався із гурту щирий молодий голос.

— А цить!.. Мовчи! — гукнуло на нього кілька зацікавлених. Кажи далі!

— Таж кажу!.. Звичайно, наш чабан — не з таких: не злякався! Він бо при отарі в горах і не такі дива бачив!..

— Ну, що? — питає король.

— А чабан чемно привітався та й викладає:

— Ціна ваша, королю, двадцять девять срібняків!

— Тю, на тебе, каже король, це якісь дурні, попе, жарти!

— Добрі жарти! — відказує вівчар, — поміркуйте но: коли ж за самого Господа нашого невірна жидова тільки тридцять срібняків дала, то хто ж себе може з Божим Сином рівняти? Таки ж і ваша величність, хоч на один срібнячок, а все ж дешевша?

Подумав король, помислив:

— Правда, говорить, — таки... Ніби воно так справді видається.

— Ну, а подорож довкола світу, — продовжує чабан, — могли б ви, королю, зробити за одну добу, коли б замість коня, та сіли на сонце.

Усміхнувся король. Сподобалась йому чабанова мова. „Видко сам собі міркує, — шанують мене підданці, коли й на сонце, замість на коня, радніше посадили б". Ну, — каже, далі, що? Про віщо я в цій хвилі міркую та й помиляюся?

Тут вже засміявся чабан:

— А про те, — каже — ніби я — парох з нашого се...

Тихий посвист перервав мову оповідача. Вояки зірвались з місць. На крейдяно-білявій рівнині лук химерно посувалась до табору темна цятка. Спинялась і раптово починала робити кола на однім місці. Потім знову мчала, просто, як стріла.

— Людина?.. Втікач із вязниць, що по тортурах не може на двох і совається на всіх чотирьох?...

Частина вояків повернулась до оповідача: на одну істоту вистачить і передових вартівців.

— Ну, так як же той чабан?..

Тим часом, той, що біг, ніби чарував. Тепер уже було видко, що це не людина, але ж не можна впізнати в імлистім серпанку місячного, затягненого хмарами, світла, що то була за тварина? Вартові спочатку чекали з цікавістю. Таж незрозумілі рухи неформемної тварини, що її величезна голова сиділа немов без шиї просто на кадовбі, засівала в душах забобонну тривогу.

— Якийсь вовкулака, Господи, захисти нас!, — прошепотів хтось і перехристився.

Самі накликали нечистого! — підтримав першого другий голос. — Тиняємось із мертвим тілом християнським... Мати Альмуденська!..

А потвора вже наблизилась до табору. Виглядала мов велетенський вовк, що згубив якусь річ і поспішно шукає її в рудій траві, крутячись на одному місці, як дзига. Палаюча головня з багаття полетіла в звіря. Таж він, ніби не зауважив її, зробив зигзаг і побіг просто на варту. Досі спокійні коні, раптово схарапудились, захропли. Кілька псів протяжно завили й, наїжившись, порачкували за спини людей. А там вже прокидався панічний жах.

— Cuernos de Satanos!.. Навіть перед князем пекла не відступить Педро з Орвієто! — викрикнув молодий аркебузієр і вискочив уперед до потвори. Таж в ту мить впав, збитий із ніг. Звір скочив на вояка, прудко підімняв під себе і, на бігу не спиняючись, вирвав з воякового обличчя шмат тіла. Проспівало кілька стріл, блиснули списи та варта вгнулась і „пекельна потвора" без перешкод гнала табором: просто до катафальку, на вінець вогнів, що був довкола. Але метка рука таки влучила палаючим патиком, як бика на аренах „вогненною бандеріллю", в стегно потвори. Вовна на звірі заграла вогненними кучерями. І може від того ще більший жах біг поперед звіря, відтулював йому широкий шлях. Зненацька потвора зробила кілька менших кіл і замість до труни, — погнала на горбок, до намету королеви.

*

Ніжно, як любу дитину, прикривала щільніше королеву Інес. Беата розпустила срібні шнури, що підтримували складаний бальдахин над ліжком Хуани, й тихо затягла довкола ліжка чорні запони. Убога коронована вдова сьогодні заснула раніше й спокійніше: до неї бо озвався з труни дон Феліпе!..

Інес вийняла з омонєри перлові чотки й сіла на долішній сходинці піднесеного вище королівського ложа. Беата вийшла до передньої частини намету, відділеної двома важкими килимами. Тут також стояло ложе, прикрите тканинами й велетенською ведмежою шкурою. Було приготоване для дами-вартівниці. Чергуючись із товаришкою, обидві могли частину ночі дрімати. Біля ліжка, під великою олійною лямпою та шпаристим глиняним жбаном, що зберігав холодну воду, стояла ціла аптека. Трояндова вода — на безсоння, вивари з вербової кори на пропасницю, левандова вода проти — млости, „скорпіоновий олійок", масть із білих лілей. На другому столику лежали різні розпочаті вишиванки й кілька книжок.

Беата взяла том поем Альфонса X-го, що були написані провансальською мовою. Знала ту мову трубадурів та аматорів літератури. Розкрила книжку, але не читала. Всією істотою впірнула в тишу, як в сонну глибінь моря. За хвильку почула, як невидимий шашіль точив різьблену ніжку маленького столика з писальним приладдям. Чомусь майнула думка: може саме за цим столиком цей „перший поет Еспанії король-фільософ писав свої поеми"?.. — але ж ту мирну думку враз забила безпідставна тривога. Прислухалась знов і вчула, що за наметом, в сухій траві тихо шустять розмірені кроки все тією ж короткою дорогою: вперед і назад, вперед і назад. Не мали відваги наблизитись, не мали сили відійти. Беата не бачила, хто ходить. Але відгук тих кроків відбивався в її серці, й з тисячі ходців воно непомильно пізнало б по них Карльоса Лячерду...

Чи ж він оберігає спокій володарки? Чи на неї, Беату, чекає лицар? І чи втече вона коли від нього?... Таж зрештою, чи таки мусить вона тікати від нього? Най прийде, що має прийти!... І раптово всю душу залило сяйво й палюче тепло. Радісним, безжурним жайворонком заграла надія й співала весняну пісню:

...„Огорнула мене твоя тінь,
І стали ми в ній душею одною"...

Має вона й далі дурити себе?... Таж кохає вона тільки одного Карльоса, без огляду ні на що! Хай це кохання — недосяжне, таж тим воно ще дорожче!...

Простягла руки в напрамі до кроків і ніби вхопила ними страшну згадку. Згадала свою прабабуню, Інес де Кастро, також „зеленооку", як і вона, Беата. Казки про неї складають, пісень співають... „Зеленоока Галега" — звуть її рибалки й ослярі... І всі знають — дівчатка й старі бабки — історію її кохання та її ганьби... По смерті доньї Констанци, португальської інфанти, вийшла Інес за свого кума, інфанта дон Педро... І страшною смертю заплатила за свій грішний шлюб. Не сама заплатила, й на рід стягла прокляття: бути де Кастро — це означає бажати того, на що сягати не вільно!..,

Заметушилась між запонами, відрухово вхопила плащ і, як

кидаються з берега в річку, пірнула з намету в ніч. І це та ніч, де вона шукала рятунку, ніч, що обнімає її? Це вона, та ніч, схилившись над нею, заглядає Беаті у вічі очима-зорями?... Зникла дійсність... Але ж не було це й у сні чи в мрії: Карльосові уста припали до Беатиних ручок, цілували їх ще й ще, без ліку й без міри. Безсило схилялась нижче й нижче, поки не зустріла в присмерку Карльосових уст. І згасла, мов зоря на світанку, тривога; вмовкли болі серця; втихла боротьба. Який спокійний довкола океан радости й сліпучого сяйва! Ах, тільки б — смерть! Щоб ось тут, враз обірвалась за брамою кохання нитка життя!... Все ж так просто і так ясно! Тільки так і повинно бути, — бо ж там, там починається нескінчима вічна радість...

Вигуки, посвист, виття псів і брязкіт зброї, звиті клубками вогні, — а поперед усього вогняна куля летіла просто на них, до намету.

І вже кара?... Вже кличе її пекло?... За одну тільки мить надії?

Беата вирвалась з Карльосових обіймів. На себе, тільки на саму себе готова прийняти вона всю кару, всі муки, вічну смерть у пеклі,.. Зробила крок назустріч вогненному звірю, що шалено закрутився перед нею на однім місці в жахливому пекельному танку...

Душу дон Карльоса залили вогні різних сплутаних думок. Як у хвилину смерти, майнуло: лицарська честь... образ нелюбої нареченої... розшматована вогненною потворою Беата.. перемога сатани.,. Боже!...

Вирвав із піхви шпаду. Була це та — щаслива, благословенна: ще з хрестоносних походів в рукоять вправлено частину правдивого Голготського хреста... Немов би навмисне подав йому — при відході на варту — Херонімо саме цю шпаду... Ще мигнуло в думці: „Не моєю силою... твоєю, Архангеле Божий!... — І в час стрибнув перед Беату. Як при бої з биком тореро, — підніс шпаду й тягарем усього тіла натис... Осмалений звір, приткнутий до землі, лежав у його ніг...

Гамір і метушня гонили, як хвилі прибою... Але завмирали біля володарчиного намету... Лячерда нічого не чув і не бачив довкола. Гнітучий сум і смертельна втома охопили його. Сморід смаленого вовчого мяса викликав незносиму фізичну огиду... А думки, мов по ковалу молотками, дзвонили в скроні: чей же так забє він і найліпше, що виросло в його душі? Бо ж — „коли око твоє чи правиця твоя спокушає тебе, — вирви їх і відкинь від себе"...

І раптово охолов. Оглянувся довкола: серед тих, що вітали його, Беати не було...

Доня Хуана затурбувалась у сні. Маячила.

— Памятаєш, мій Феліпе?... Той день... Хмари над морем... Але дарма, що випили вони його до дна, — вони принесли і спрагу, й посуху. І на серце мені лягли цілою вагою своєю... Чом бо не дали мене до манастиря? Чом? Я ж була готова...

А ці розпечені до біла хмари! Вони, як смерть твоя, — вони нищать усі мої пляни. А час летить скоками Титана і топче... все... все...

Застогнала, як поранена.

Схилена над нею мовчазна Інес вчула близько біля намета метушню й крики. Рух, що ним перед хвилею хотіла збудити королеву, щоб перервати її змору, — завмер.

— Ступаючи по тернях, йшла я, Luz de mi alma*, — маячила далі Хуана. — І коли б же не ті брами... Ах, брами!... Скільки їх в житті? І всі, всі — замкнені...

Голос стихав. Заспокоювалась. І за наметом затихала метушня. Таж, коли стало цілком тихо, королева розплющила очі й спинила погляд на Беаті, що стояла біля заслони в ліжницю.

— Яка ти втомлена, бідна Беато! — промовила донья Хуана ласкаво, ніби продовжувала почату розмову. — Відпочинь, дитино. — Підвела руки до високого чола: — Щось таке сумне снилось мені... Забула!... Затісне моє серце... І так темно в ньому, так темно... — договорила в півсні.

Інес обтерла скроні левандовою водою. Королева заплющила очі. Дрімала знову.

— Що сталося? — пошепки запитала подругу Інес.

Глянула й злякалась: така, до непізнання змінена, стояла перед нею Беата, з рисами загостреними, неначе в мерця. „Чей же не встав справді з гробу дон Феліпе?" — мигнуло в думці підсвідомо, й серце захололо перед жахом чуда. Але знов опритомніла Хуана:

— Вже близько потіхи, — промовила цілком певно й спокійно. — Беато, і ти ж це чуєш! Я знаю: саме ти мені скажеш, коли вона прийде... Іди ж, відпочинь, бідна...

Беата схилилась до королеви. Ні! Це не була для неї королева, була це така вбога, нещасна, близька й рідна сестра! О, як ближча й рідніша за Каталіну! І ця ж, як і сама Беата, гине від муки кохання. І її, як і Беатине, життя розбите... Обняла Хуану, як подругу. Хотіла сказати так багато ніжного, доброго. Але слова не йшли. Ворушила й ворушила губами, чула як тремтять вони, — але звуків не було.

Донья Хуана припала головою до Беатиних грудей і вперше по смерті дон Феліпе розплакалась... Але прокинулась королева надиво спокійна. Навіть усміхнулась до присутніх, коли одягали її дами. При Службі Божій підійшла до Божого Столу, а за нею дами. Однак Беата не рушилась, занурена в глибоку молитву.

Тричі того ранку підходила вона до сповіди, але ж марно прислухався патер Інніго: ні слово не злетіло з її уст. Тільки сльози заливали прекрасне личко, як літня злива вікно.

— Заспокійся, доню: прийдеш завтра, як пошле Господь мир у твою душу...

Але ні завтра, ні пізніш не прийшла Беата до сповіди й ні-

* Світло душі моєї.

хто не знав, чи зійшов мир в її душу. Двір захвилювала трагічна новина: красуня Беата де Кастро, злякана скаженим вовком, втратила дар слова. Беата де Кастро стала Беатою Німою! Зідхали. Жаліли. Плакали. Одна тільки донья Хуана радісно дивилась на Беатине нещастя.

— Нема в цьому біди, бо це — знак на хвалу Божу. Беата заговорить, як прийде час. Вона скаже нам, коли оживе король!... Тепер нема найменших сумнівів.

Францісканин патер Антоніо підводив очі до неба:

— Senor, dad ya luz! — Господи, пошли нам світло! Верни їй світло розуму!...

І в таборі все частіш пролітало ледве вловиме, як зідхавня, як маленький метеличок, коротке, з чотирьох тільки літер, страшне слово „Loca" („безумна"). Здавалось, тільки трьох на цілий табор не зворушував „безнадійний" стан божевілля володарки — патера Інніго, Беату й дон Корльоса Лячерду.

*

Три добі мучився могутній юнак Педро — аркебузієр. Вирвана щока, що відслонила зуби в обох щелепах, завдавала йому страшні муки: рана свербіла й пекла справжнім „пекельним вогнем". Педро рвався й зривав повязки, ридав і вив, міцно привязаний до носилок, що були для ранених. На третій день вкусив доглядача, брата францісканина, що необачно наблизився до хворого з питвом. Жадні ліки не втишували шалености, й духовник прийшов із екзорцизмами, — „страшними молитвами".

У хворого налились кровю мученицькі очі, повязка сповзла з рани й піна, як у змиленого коня, наповняла жахливу діру в обличчі. Коли ж його погляд впав на блискучий золочений хрест патера й коли священик бризнув до немічного свяченою водою, — Педро, мов мечем надрізав верхні мотузи, кинувся обличчям на казанок зо свяченою водою й вгризся в метал зубами так, що закляк на ньому й більш до тями не прийшов.

— Диявол увійшов у Педро! — була загальна, нерушима думка табору, хоч лікар астурієць стократь розповідав уже про те, що в рідних його горах така смерть часта; так вмирають покусані скаженими вовками... Люди годились, однак додавали; — Але в Педро ввійшов нечистий!

Вигризену рану доглядачеві — „фрайові" вже тричі — на честь Св. Тройці — припалювали до білого гарту розпеченим мечем.

*

Змінила „подія з вовком" і Карльоса Лячерду. Він кілька день не виходив із намету. До всього байдужий і задуманий дігнав похід, довго радився з патером Інніго й попрохав у королеви дозволу відїхати до Бургосу. А по його відїзді домініканин прийшов відвідати німу. Здавна знав бо родину де Кастро й обох дівчат любив, як вуйко небіжок: ніби вчора бачив їх

обох — і Каталіну, й Беату, як підходили до першого Причастя. І незвичайно в устах падре Інніго звучали ніжні ноти:

— Не журись, доню. Людина здебільша не знає, чого хоче. А, як і знає, — чого саме, то не знає, — на що. Господь не бажає, щоб обвинувачувала себе в тім, у чім нема твоєї провини. Він знайде вихід. Володарка ж говорить правду: чудо станеться!...

о. Г. Костельник

АВТО

Хто сьогодні скаже „автомобіль?“. Всі говорять „авто“ — бо так легше. Саме в тому й річ, що те, що „легше“, завсіди бере рекорд.

Тому й авто взяло рекорд над повізкою.

Але з такою заміною все щось тратимо. Те, що „легше“, все замінює свої крила на простіші — і так летить далі. Чи це французька мова в порівнянні до латинської, чи модерний стиль „пуделкових“ камяниць у порівнянні до барока, чи наша сіра та куца одежа в порівнянні до фантастичної одежі минулих поколінь, чи авто в порівнянні до повізки — всюди і зиск і втрата.

Королівська повізка, золочена, з емблємами, з короною на дашку, з чвіркою чудових коней, з льокаями ззаду; єпископська повізка з чвіркою коней — скільки краси, життєвого романтизму втратили наші повоєнні діти, що того не бачили?

Сьогодні й королі їздять автом. Авто, як авто, одне нове, друге обдерте — та як причепити корону на дашок авта? І хто буде її бачити, коли авто жене? Те, що „легше“, не тільки що скидає з себе окрасу, але й непригоже для неї.

Та невже людські речі не є дзеркалом самих людей, їх душ? Заміняли королі свою людську повізку на авто — і самі змінилися. Низи піднеслись, а верхи знизилися. Це такий шлях того, що „легше“. Простий вояк уподібнився до старшини, а старшина до вояка. Те, що „легше“, всіх зрівнює.

Але все тягне за собою свій контраст, свою „тінь“. Авто принесло скорість руху — і непомірне ризико для життя. Літак в більших розмірах одне й друге.

Зрівняння всіх людей (від часу французької революції) принесло непомірно тяжку війну. Перевелися на війні невільники і пани, „Landsknecht-и“ і пани, „Manschaft“ і офіцери — нині воює нарід проти народу, за ціну зрівняння всіх збільшилася життєва напруга й ризико всіх.

Вояк мусить бути і вояком і офіцером, а офіцер і офіцером і вояком.

Є д і й с н і с т ь п р и р о д и і ф а н т а с т и ч н а л ю д с ь к а д і й с н і с т ь: гра в карти, в шахи, титули, достойності...

З повізки ми пересілись до авта — з фантастичної людської дійсности щораз переходимо до дійсности природи.

І женемось по тайнах життя, неначе наша планетна система по безвістях всесвіту.

Із зростом скорости тратимо спокій, із зростом знання тратимо певність, зі зростом свободи тратимо свободу... Катастрофа завсіди перед нами.

Уподібнюємося до машини — до авта.

„Чим хтось воює, від того і гине".

Та що ж? Треба нам пройти й цю туру в історії людства.

Марія Фізоль, лікар

СМЕРТЬ ХРИСТА У СВІТЛІ МЕДИЦИНИ *)

Ось вже близько 2.000 літ минає від смерти Великого Сина чоловічого Христа-Бога. Документарними свідками Голготи залишилися передовсім передання Його учнів-євангелистів. Але ж наука, наука домагається стислого потвердження писаних слів. Наука — це мов Тома, що особисто, власними руками мусить діткнутися самих глибоких ран Христових, щоб у них повірити.

І сталося. До рук тієї безоглядної науки дістався доказ, „доказ річевий", що переконав її. Цей „річевий доказ" — плащениця з Турину.

Історія цього гробового полотна незвичайно цікава. Зберігали його спочатку в Царгороді, опісля в Besançon, в Lirey, в Chambéry, а від 1578 р. в Турині.

Двічі пройшла плащениця „пробу вогню". Під час пожежі каплиці в Chambéry зачала вже навіть танути срібна скриня, що в ній зберігалось полотно. Тоді два монахи, наражуючи власне життя на небезпеку, вирятувало від полумя ту дорогоцінну памятку.

Сьогодні вона в Турині й під час великих державних і церковних урочистостей виставляють її до загального почитання.

Полотно плащениці таких розмірів, що можна ним закрити цілковито тіло мужчини, росту 1·80 м. Воно чисто льняне, густе, непрозоре, ткане з неоднаково грубих сирих волокон прядива взорами стародавніх дамашків у формі „колоса". Відзначається недокладністю домашнього виробу (нерівність у вязанні волокон і густоті тканини) та відповідає докладно старинним східнім полотнам.

Саме на такім, сьогодні вже трохи пожовклім, полотні бачимо голим оком виразні обриси тіла мужчини високого росту, відбиті з двох сторін: спереду і ззаду.

Ця подвійна відбитка повстала так, що тіло лежало навзнак на одній частині гробового полотна й на ній відбилися

*) Найважніша література: *Dr. R. W. Hynek S. M.*: **Święty Całun.** Męka Pańska w oświetleniu nauki. Spolszczył i opracował dr. St. Karwowski. Księgarnia Św. Wojciecha, Poznań 1937, 8⁰ 128. Ілюстр. — Те саме теж по-німецьки. — *L. Wachkobe*: **Medycyna sądowa.**

зариси потилиці, карку, плечей і задньої сторони ніг. Друга ж частина полотна була перекинена через голову до переду й тому відбила на собі обличчя, грудну клітку, схрещені руки й передню сторону ніг.

Одначе крім зарисів тіла на перший погляд впадають у вічі два ряди темних, уложених дуже семитрично плям. Вони так виразні, що увага глядачів сейчас на них скуплюється. Саме відбиття тіла якби тими плямами обрамоване. Це сліди „вогневої проби", що її пройшла плащениця під час пожежі в Chambéry, про що я вже згадувала. Перепалена місцями тканина розсипалася, залишаючи отвори, що опісля залатано. Через те знищені тільки частинно рамена й лікті.

Плащениця була зложена в срібній скрині в кількоро „як обрус" і тому ті плями симетрично розложені (крапля розтопленого срібла впала на полотно).

Барва самого полотна трохи пожовкла, зариси тіла темно-рожево-бронзові. Обриси тіла невиразні, а переходять незначно, майже „гинуть, як дим у повітрі" у красці тла. Тільки темно-бронзові плями крови гостро зарисовані. Найвиразніші зариси відповідають частинам тіла, до котрих полотно безпосередньо притикало, т. зн. частинам випуклим, як ніс, луки брів, борода, рамена, лікті і т. ін. Натомість вгнуті площини тіла не зазначилися на полотні зовсім. Тому не видно очодолів, шиї, горішньої частини грудної клітки, вгнуття під колінами і т. д.

Отже відбитка тіла це чистий негатив. Як на негативі бачимо відвернену гру світел і тіней, як також відвернені сторони тіла. Тільки плями крови мають позитив, бо повстали вони через безпосереднє всякнення в полотно. Крім того треба зазначити, що на цілій плащениці не стверджено жадної штучної фарби, ані малярської техніки.

Явище відбиття тіла на полотні пояснює Vignon, професор біольогії в Парижі, хемічною теорією. Згідно із жидівським звичаєм гробове полотно напущено олійками альое. Вони під впливом амонякальних випарів переміняються в рожево-бронзовий барвник, що його поглощує льняне полотно.

Амонякальні випари повстають із мочника, що є в поті кожної людини. Процент мочника зростає незвичайно в деяких хоробових проявах, а передовсім в часі агонії людини з високою гарячкою, викликаною надмірною працею мязнів.

Отже гробове полотно, напоєне альое — це нач вразлива фотографічна платівка-кліша. І подібно, як у фотографії, удача знимки залежить від часу й натуги насвітлення платівки, так теж і тут повстання обрисів тіла на полотні залежить від довжини часу діяння амонякальних пар на альое і від їхньої концентрації.

Знаємо, що недосвітлена знимка виходить бліда, невиразна. Пересвітлена натомість — темна, нераз цілком чорна, так що трудно виріжнити навіть сильветку. Optimum часу, щоб повстав образ на полотні — виносить, як доказано, коло 48 годин. А саме ж стільки годин, як подає Євангелія, лежав Христос у гробі.

Також доказано, що в місцях, де полотно прилягало ближче до тіла, концентрація амоняку була значніша, отже там скоріше відбулася згадана реакція. Тож у відповідних місцях на полотні повставали, залежно від концентрації, слабше або сильніше зазначені обриси.

Гробове полотно, напоєне альое, відіграло ролю фотографічної платівки. Подібно, як на фотографічній платівці, повстав на нім правдивий дійсний негатив.

Тільки краплі крови, що всякли безпосередньо в полотно, є позитивом.

Сучасна фотографія, застосовуючи діяпозитиви, зуміла — відтворити з негативного образу на полотні виразний позитивний портрет Христа і так причинилася до ствердження автентичности плащениці.

Гробове полотно — це історичний документ жорстоких мук Спасителя.

Наш зір задержується на ранах і слідах крови голови. Спливаючі краплі й струмки крови повстали при втисканні тернової корони на голову Умученого. Те кровавлення виразне на передній і на задній стороні голови. Характер кровавлення свідчить, що гострі, довгі колючки тернини пробили малі кровоносні судини. Ціле обличчя якби обрамоване слідами крови.

Цілі струмки крови, які бачимо на потилиці, це найкращий доказ, що Христа розпинали з терновою короною. Поземе рамя хреста вбивало ще сильніш колючки в голову й кров текла наново. Якщо б корона була перед розпяттям знята, то кров, пил, піт і волосся збилися б в одну масу й на образі не було б таких виразних кровавих струмків. Найправдоподібніше терновий вінок був сплетений зо східнього білого глогу, що саме має дуже довгі, густі й гострі колючки.

Обличчя орієнтальне, з незвичайно гармонійними, якби різьбленими, рисами. Приглянувшись бистріше, видимо, що правий бік лиця більше випуклий. Це здеформування можна пояснити тільки опухненням, що найвиразніше позначилося понад носовогубним фалдом. Безперечно, причиною цього був удар в лице. Існує навіть досить імовірна гіпотеза, що виконала це рука жидовина. Бо ж фарисеї, пишучи жидівським звичаєм із права до ліва, послугувалися охотніше лівицею. Якщо когось ударимо правою рукою — досягнемо його лівого боку обличчя; Якщо лівицею, то удар спиниться (як і в цім випадку) на правім лиці.

Ніс трохи скривлений на ліво, розбитий саме на границі кістної й хрясткової частини, так що носова кість ненарушена. Цей факт потверджують слова св. Йоана: „Бо се сталося, щоб сповнилося писання: Його кість не була зломана". (Йо. 19, 34—36).

Долішня губа сильно затиснених уст і ліва частина бороди, закрита волоссям. також набряклі. Видно, що на тих місцях задержався не один удар.

Не важко буде відчитати й інші знаки, розкинені по цілому кадовбові. Це — низка доказів, як неймовірно збито й бичовано цього Чоловіка, яка страшна, кровава егзикуція попередила його неменше жорстоку смерть на хресті. Ціле, дослівно ціле тіло посічене ранами, що з собою взаємно лучаться, перехрещуються, так що нема ані одного цілого місця.

Різнородність ран каже припускати, що посіпаки уживали до бичування щонайменше двох родів знаряддя; а саме: 1) різок 2) т. зв. римських дисциплін. Ті останні залишили дуже характеристичні сліди.

Римська дисципліна — flagum Romanum складалася з двох ремінців, закінчених подвійними оловяними кульками. Римські дисципліни були дуже жорстоким знаряддям. В руках вправних катів здирали вони шкіру жертви аж до мяса, а навіть до кости. Якраз на плащениці бачимо ці сліди римської „щедроти". Це рани, уложені звичайно парами, довжини коло 3 цм. Начислено їх коло 80, що відповідало б 40 ударам дисципліни (подвійні оловяні кульки). Таке число було саме приписане й дозволене римським правом, щоб не наразити засудженого на втрату життя. Кари тієї не виконували ніколи на римських громадянах.

При пильнішій обсервації можна зауважити, що праве рамя трохи нижче від лівого. Крім того видно на правім рамені досить виразні рани й сфалдування. Повстали вони якби через діяння якогось тяжкого предмету, що врізувався й угнітав рамя. Це т. зв. „шоста стигма" — спричинена безперечно двиганням тяжкого хреста.

В рукописах проф. Мікліка зустрічаємо згадку, що в тих часах — засудженим на хресну кару не звертали їхнього одіння, якщо вони на місце страти несли тільки поперечне рамя хреста. Присуд виконували тоді так, що прибивали їм руки до поперечки й разом із нею підтягали линвами на прямовісне, вже вкопане рамя хреста. Натомість ті засуджені, що їм, як Христові, віддавали їхню одіж, двигали цілий хрест на місце страти. До хреста прибивали їх на землі і хрест із розпятим вкопували в землю.

Обчислюють, що вага хреста Спасителя мусіла виносити коло 75 кг. Цей значний тягар виправдує цілковито повстання шостої стигми, як також описане в св. Письмі падання Христа.

Знаменами хресної смерти являється пять стигм.

Кара смерти на хресті відбувалась так, що засудженому прибивали руки, щоб він на них висів.

Д-р Barbet доказує, що руки Христа прибили мабуть поміж двома рядами запястка, саме в тім місці, де відпорність кісточок скріплена сильними повязами, а передовсім поперечним долоневим вязанням.

Отже розпяттям не нарушено ані не зломано жадної кости — згідно з предсказаннями пророків і словами св. Письма.

Дальші досліди переконали, що при такім способі вбивання цвяха — завсіди буде перебитий або зранений нерв (п. me-

dianus). Крім дуже сильного болю спричинює це прикорч палюха, що зближається через це до мізинного пальця. Отже це вияснює, чому на плащениці бачимо тільки 4 пальці, а палюхи сховані.

Трудно навіть уявити собі, які страшні болі мусіло викликати розпяття з одночасним пробиттям нерву!

Д-р Barbet, досліджуючи напрям, в якім спадали краплі крови з лівої руки — ствердив, що в хвилі смерти рамена були розпяті під кутом коло 65° до оси тіла.

Це позірно дрібничкове відкриття дозволяє нам зрозуміти техніку прибивання на хресті, а одночасно вияснює саму причину хресної смерти. Спочатку рамена Христа були розпяті під кутом 90° до оси тіла. Тим самим грудна клітка була значно випнята. Її мязні, як також мязні рамен максимально напиналися, бо майже тільки на них висів тягар тіла. Через таке перетяження змучені рамена опали трохи до долу й створили із віссю тіла кут 65°.

Згадаю тільки мимоходом, що навіть найсильніший атлет не вдержить поземо розложених рамен довше як 10 хвилин.

Саме те розпяття рук було найстрашніше. Св. Августин пише: „Ніякий рід насильної смерти не був такий жорстокий, як смерть на хресті". Засуджені на хресну смерть умирали дуже повільно. З розмислом створювано можливість, щоб жертва якнайдовше залишилась на хресті і продовжувала свої муки.

Д-р Barbet подає місце пробиття обох стіп Спасителя, саме: в другім просторі середстіпя (безпосередньо під ставом Listvencke). Ноги були прикріплені одним довгим цвяхом. Ліву стопу прибито на праву. Через те права нога була сильно витягнена, ліва натомість зігнена в коліні й яких 3—4 цм. скорочена. Це все цілком виразно можна відчитати на плащениці.

Справою може найбільш замотаною, найбільш дискусійною являється пята стигма — рана в правім боці Христа (Йоан, 19, 31—36).

Д-р Barbet перевів поміри рани на плащениці. Ствердив він, що спис пробив грудну клітку між 5 і 6 ребром і був спрямований трохи догори й на ліво, правдоподібно проколов бік копієм вояк на коні в цілком знаменний спосіб для римської воєнної техніки.

Виконав це так, як навчився на вправах фехтування із суперниками, що засланяли ліву частину грудної клітки, себто околицю серця, щитом. Отже дістатися до серця можна було тільки пробиваючи правий бік.

Копіє прокололо долішній плат легенів, осердевий мішочок і праве передсердя. З рани витекла, як подає Євангеліє, „кров і вода".

На гробовім полотні виразно зазначені плями: 1) темні від крови й 2) ясні від безбарвної речовини. Звідкіля ж взялася та „вода", що про неї так докладно пише наочний свідок євангелист Йоан?

Міркування лікарів ішли в двох напрямах:

I. Пробиття списом наступило за життя — це перша гіпотеза. Тоді з боку Христа могла виплисти тільки сама кров, як із кожної рани за життя людини.

Також могло б трапитись і так, що кров взагалі не виллялася б, або тільки її кілька крапель. При пробиттю боку за життя — дістається до олегочної ями повітря. Легень корчиться й повстає т. зв. „одма" — повітряний простір, до котрого саме напливає кров із серця й тому не витікає назовні.

II. Друга можливість — бік Христа пробито по Його смерті.

Тоді виступила б знову ж сама кров і то в великій скількості, бо легені помершого не корчаться. Отже копіє створило б в легенях канал, яким без труду може виплисти речовина.

Кров у серці Христа в годину по смерті не могла ще сціпеніти, а тим самим т. зв. „вода" не могла бути сироваткою крови. Тим більш, що процес сціпеніння крови у померлих відбувається дуже повільно, аж в 24 годин від смерти. Одначе приймім теоретично, що кров сціпеніла значно скоріш. Прийшли б ми тоді до внеску, що виллялася б тоді з ран тільки сама „вода" — сироватка.

Д-р Barbet пояснює це ось такою гіпотезою. В часі довгої агонії (а такою безперечно була також смерть на хресті) виповняється осердевий мішочок прозорим обресклим плином, подібним до води, що саме виплив одночасно з кровю з пробитого боку Христа.

Щож було безпосередньою причиною смерти на хресті? Відповідь на це дає теорія д-ра Гинека.

Тіло цілим своїм тягарем зависло на раменах. Ноги, пробиті цвяхом, не давали достатнього опертя. Перетяжені мязі рук напиналися, щоб виконати намірну працю, — двигати ціле тіло. Стягалися вони в щораз довших і сильніших корчах, аж врешті мов камяніли в безперервнім, болючім напнятті, що в медицині називаємо „tonus". Ці болючі корчі переходили ступнево на сусідні мязні, захоплювали все дальші частини тіла, що камяніли — деревіли в тонічних корчах. Ця надмірна праця мязнів підносила температуру тіла скоро вгору, що знову викликувало сильні поти. Гарячка в хвилині смерти доходила до 44° C.

Саме в цих, вище згаданих, моментах має таку сильну підставу — хемічна теорія повстання відбитки на плащениці.

При такім роді смерти — посмертне ціпеніння розвивається незвичайно скоро. Отже тіло Христа при складанні в плащеницю було вже посмертно здеревіле.

Віддихові мязні грудної клітки й черевного перепна переходили також в тонічні корчі. Віддих ставав щораз тяжчий. Обличчя синіло. Грудна клітка знерухоміла цілковито. Віддих припинився. Незабаром перестало битися й серце. Наступила смерть. Її безпосередньою причиною була саме недостача віддиху.

Тепер зрозуміємо слова св. Письма: „*Через його синяву ми спаслися*" (Іс. 53, 5), (livore eius sanati sumus).

Ця синява — це символ недостачі віддиху.

Але знову виринає питання: Якжеж вияснити, що багато засуджених на хресну смерть жило два, три дні, а то й цілий тиждень, заки сконали? Відповідь у троякій техніці прибивання ніг до хреста. 1) Під ноги розпятого додавали кавалок дощини — suppedeneum, а до нього прибивали обидві стопи зосібна. 2) Другий спосіб: на прямовіснім рамені хреста уміщували поземий кілок, і на нім засуджений сидів, як на сідлі „equitabat in cruce". Обидві згадані підпори значно відтяжували мязні рук 3) Найжорстокіше було безпосереднє прибиття ніг одним цвяхом до хреста. Тягар звисаючого тіла міг опертися тільки на випрямленій нозі; друга, зігнута в коліні, не могла дати опори.

Тому смерть Спасителя наступила розмірно дуже скоро, бо всього в 3—6 год. від хвилини прибиття.

Тепер зрозуміємо здивування Пілата. Він щоб впевнитися, наказав свойому воїнові ствердити смерть Христа „з уряду". Вояк виконав доручення, пробиваючи бік Христа.

Передання апостолів вияснює нам теж дивний збіг обставин, що був водночас конечний, щоб витворився й зберігся на полотні образ Христа. Як переказують євангелисти, не виповнено усіх церемоній, що обовязували на основі жидівського закону, коли складали тіла до гробу. Зближалася субота, йшло про поспіх. Не стало навіть часу, щоб обмити тіла. Тож так виразно збереглися усі кроваві сліди.

Єв. Лука пише:

„І, znявши, обвив (Йосиф з Ариматеї) його плащеницею і положив його у висіченім гробі...

„А був день пятниця й субота наставала... А жінки, повернувши, приготовили пахощі та мирро; а в суботу нічого не робили по заповіди".

Аж на третій день вранці прийшли, щоб докінчити похоронні церемонії. Слова св. Письма потверджують нам усі моменти, вичитані на полотні.

Плащениця з Турину вяжеться з Євагелієм в одну суцільну, взаємно-доповняльну цілість.

В сьогоднішніх часах, коли слабне й захитується віра, коли людина домагається незвичайних доказів існування Бога, саме в тих часах — Боже Провидіння промовляє устами науки, яка так часто була збруєю невірства. Hic digitus Dei!

Д-р Володимир Залозецький

ХРИСТІЯНСЬКА РЕЛІҐІЯ І КОНСЕРВАТИВНА ІДЕЯ

(Продовження)

II

Відношення християнської релігії і католицької церкви до ідей творчого консерватизму випливає з повноти християнського світопонимання і його найвищого ступня дозрілости. Треба на ці питання дивитися з перспективи висоти середньовічніх готицьких храмів і їм сучасних верхів християнської фільософічної думки, щоб могти як слід оцінити ці далекосяглі питання, а не з низів розложеноїповоєнної Европи і її розбурханих, непогамованих ніякою ідеєю пристрастей. Ця повнота християнської духовости, оформлена глибиною дисциплінуючої фільософічної думки в окцидентальній Европі є головно вислідом геніяльної синтези античної фільософії і надприродної сили християнської релігії, синтези, що завершилася в одному з найбільших мислителів християнського середньовіччя, в Томі з Аквіну.

Сила духа і глибина дисциплінуючої думки, не тільки в питаннях чисто теольоґічних та догматичних, але в усім тім, що відноситься до науки про державу та до т. зв. соціяльної ролі церкви, збереглась у творах св. Томи з Аквіну. Вона показалася такою могутньою потугою, що перетривала всі тяжкі духові потрясення окцидентальної Европи (як реформацію, добу освічення і з неї випливаючі течії, як раціоналізм, індивідуалізм, матеріялізм) і сьогодні стає на порозі релігійного відродження як свіжий подув обновлення. Дві найважніші проби католицької Церкви поправити і зреформувати суспільні відносини сучасности, а саме енцикліки Rerum Novarum Папи Льва XIII та Quadragesimo Anno Пія XI спираються в основах на цих старих, але й одночасно збагачених і до сучасности приложених творчих суспільно традиційних християнських поглядах, а в великій мірі на глибокій синтезі античности й середньовіччя в творчих ідеях Томи.

Як сильний був вплив цих ідей в новітній добі, про це свідчить факт, що цілий ряд визначних консервативних мислителів або стоїть просто підо впливом католицького світогляду, як де Местр, Кортез, Бональд, Шенон, Кеттелєр, Геррес, фон Фоґельзанґ, Адам Міллєр, Липинський, Здзєховський і ін., коли виступають вони за приверненням християнського станового корпоративізму, або те, що соціяльні доктрини таких знаних теоретиків, як Сореля, Морраса або Шпана, які, хоч стоять на протилежних до католицизму позиціях, все ж таки є під сильним католицьким впливом. Отже, коли католицький світогляд мав такий могутній вплив на оформлення консервативної думки, то запитаємо, в чому суть взаємовідносин між християнською релігією, католицькою Церквою і творчим консерватизмом? Християнська

релігія і католицька Церква це передовсім один із найбільших резервуарів та джерел інспірацій творчо-консервативного способу думання. Вони приготовляють грунт під прихід консервативних ідей, що проявляється в ось таких моментах:

I. В яснім розмежуванні цілей християнської релігії та творчого консерватизму.

II. В уморальнюючім впливі християнської релігії.

III. У дисциплінуючім впливі християнської релігії на прояви людського духа.

IV. В універсальнім значінні християнської релігії.

V. У відношенні до світської влади і до індивідуальних прав одиниці. *

I. Співдіяння світської і духовної влади вимагає зо становища християнської релігії і католицької Церкви розмежування обох сфер.

Це одна з кардинальних умов співдіяння, бо воно тільки в тім випадку може довести до бажаних творчих результатів. Паралелізм співдіяння залежний від невмішування однієї сфери в другу. Отже й тут Церква зберегла той самий дуалізм сфер, який заступає творчий консерватизм. Світська влада не мішається так само в питання догм і правд віри та їх зберігання, як Церква не посягає за цілями світськими, щоб поширити свої впливи**. Один із визначніших сучасних німецьких католицьких мислителів Теодор Геккер висловив це в словах, що в хвилі, коли Петро дійсно став arbiter mundi і їх elegantiarum, себто світським політиком, тоді вдерся насильно й успішно ворог в Церкву... Петро найсильніший з Божого становища, тоді коли є найслабший зо світського***. З тих самих мотивів із точки погляду християнського та католицького не оправданий регалізм, або випливаюча з нього протестанська засада: cuius regio, eius religio, чи ріжні теократичні форми.

Цілі світської та духовної влади від себе цілком відмінні та ріжні. Церква має цілі надприродні і надземні, має підносити і зближувати серця й уми до оконечної мети, до Бога. Світська влада має дбати про якнайліпше упорядкування справ земних та дочасних. Одне й друге конечно потрібне для існування людського роду, одне й друге годі змішувати з собою.

Ці фундаментальні засади поділу світської і духовної сфери треба особливо сьогодні мати на оці, бо через глибокий занепад консервативного способу думання і відчуження від християнського світовідчування якраз у теперішніх часах можна заува-

---

* Незвичайно ясно поставив ці питання у нас Вячеслав Липинський в своїм творі „Релігія і церква в історії України".

** Розуміється, цей розділ не треба так розуміти, що Церква і релігія це справа приватна, яка не має мати впливу на громадське життя. До тієї ліберальної засади не можемо прихилитись, бо без громадянства, перепоєного християнськими ідеалами, нема творчих консервативних ідей. Пор. добру аналізу того питання у Франції: W. Gurian: „Die politischen und sozialen Ideen des französischen Katholizismus 1789—1914.

*** Пор. Theodor Haecker: Was ist der Mensch стр. 151.

жити нахил змішувати світську і духовну сферу. До цього спонукують вимоги тотальности й інтегральности держави та концентровання обох сфер в одних руках, як це бачимо нпр. у комуністичних чи націонал-соціялістичних або у споріднених із ними системах, що бажають чи то за поміччю матеріялістичної доктрини чи при допомозі християнської релігії побільшити свої чисто земні, чисто матеріяльні чи матеріяльно-імперіялістичні осяги. Дозволяю собі тут зацитувати дві тези з безчисленних німецьких віроісповідань т. зв. німецьких поморських християн з 1933, т. зн. тих, що хочуть получити в одне християнську релігію з націонал-соціялістичним рухом. Вони дають приклад, як надуживають релігії для світських цілей. Вони звучать: 1) Гітлер (націонал-соціялізм) це тепер дорога духа і волі Божої до церкви Христа німецького народу. 2) Не можна відділити віри від правдивої політики, бо у вірі спочивають в нашім діянні враз держава і церква. *

Це є одне з таких місць, що вказують на повне перемішання світських і релігійних сфер, а радніше на підпорядковання релігії світській сфері; воно кінчається цілковитим занепадом релігії і страшним хаосом, що тепер щораз більше заливає окцидентальні громадянства.

II. Релігія приготовляє уморальнюючим впливом грунт під прихід консервативних ідей.

Коли в енцикліці Quadragesimo anno Папа Пій XI. говорить про новий суспільно - політичний, християнсько - корпоративний устрій — то звертає передовсім увагу на реформу обставин, а головно поправу обичаїв, т. зн. на етичні питання.

„Уважаємо за річ відповідну — говориться в згаданій енцикліці — щоб, осудивши сьогоднішню систему господарства та дослідивши істоту соціялізму, ствердити причину сучасного суспільного замішання і вказати одиноку спасенну дорогу віднови, а саме направу обичаїв за християнськими засадами“. І в іншім місці „Церква не може ніяким способом виректися повіреної Богом задачі, щоб не піднести свій авторитетний голос не там, де йде про технічні питання — до того не розпоряджає вона відповідними засобами, ані ці справи не належать до круга її діяння — але там, де йде про засади моральні“.

Без високої громадянської моралі, що її зберігає, підтримує, або, коли вона хилиться до занепаду, підносить Церква, годі навіть мріяти про поправу суспільних відносин, годі навіть думати про новий суспільний лад, спертий на принципі станового християнського корпоративізму, що має заступити атомізуючий індивідуалістичний лібералізм у політичнім, — а капіталізм— в економічнім житті.

І власне з того етичного наставлення Церкви в енцикліці „Quadragesimo Anno“ випливає її гострий осуд ухилів капіталізму, її оборона економічно слабих, її вимоги відпролетаризу-

---

*) Por. S. Halban: Religja w trzeciej rzeszy 1936.

вати широкі робітничі маси піднесенням матеріяльного стану понад границі minimum егзистенції і взагалі гостра критика ліберальної системи.

Всі ці рішучі звороти проти ліберально-капіталістичного устрою подиктовані чисто етичними мотивами, що намагаються уморальненням суспільного життя приготовити прихід нового ліпшого суспільного ладу.

III. Далі дуже важне завдання Церкви — дисциплінувати прояви людського духа і обмежувати вибуялий індивідуалізм.

Постійною обороною непохитности і чистоти своїх правд віри, зясованих у догмах і зберіганих із залізною послідовністю цілими століттями, стає Церква наймогутнішою дисциплінуючою потугою, а через те і сильним засобом духового обєднування.

Ясністю ідеї, непохитністю в вірі і невідступністю від провідних засад та великим досвідом століть у пануванню над людськими душами вона ввесь час змагається з ріжними проявами людського духового анархізму та індивідуалізму і так витворює духову єдність та силу. Сперта на вічній ідеї, задивлена в перспективу вічности дає вона постійний і непохитний напрям природному шуканню звязку з ірраціоналістичними потугами в людині. Ця орієнтація на понадчасову, понадіндивідуальну, позасвітову вічну правду робить із неї найтвердшу остою духового розвитку людства, дає їй непереможну силу понадлюдської, загальної духовости.

Який жахливий хаос вдирається в громадянства, коли вони зартачують цю дисциплінуючу силу, про це свідчать теперішні часи, що видають із себе субєктивістичні фільософічні системи, нові вірування, безчисленні секти — чим дальше вони віддалюються від дисциплінуючої сили, що обєднює всі християнські релігії. Між тими субєктивістичними віруваннями, ідеольогіями та доктринами виринають відразу конкуренційні боротьби, що в них перемагають очевидячки найрадикальніші і найменш перебірчиві ідеольогії. Вислід тієї боротьби — цілковите духове розпорошення і розбиття в формі якогось політеїзму, що нагадує той самий духовий розклад, який запанував на схилку римської імперії і який зупинила аж монотеїстична християнська релігія.

Не треба вказувати, як конечно потрібна ця духова єдність для встановлення суспільного ладу, що гармонізує всі антагонізми та ріжниці між людьми.

IV. Гостро актуальний сьогодні конститутивний елємент християнської релігії, себто її універсалізм.

Він іде в парі з консервативним універсалізмом. Тільки точкою виходу християнського універсалізму не є його реалізація тут на землі,— як в консервативнім світськім універсалізмі, а любов до вічних цілей християнської релігії, що лежать поза сферою землі і дочасного життя. І в тім християнська Церква підноситься високо понад племінні, національні, расові, чи державні

границі. Правди віри Христової для всіх доступні, поскільки їх визнають. Перед вічним обличчям Бога Творця світу й людини немає ні рас, ні націй, ні держав, а є передовсім людина. Отже нема більшої протилежности до тих універсальних засад християнської релігії як спроби сучасного націоналізування чи удержавлювання церкви — бо нема німецького, французького чи якогось там іншого Бога чи вірування — а є один християнський Бог для всіх націй, рас та держав. Націоналізування Бога це абсурд із становища християнської релігії, це поворот, це страшна реакція до передхристиянської доби, до політеїзму, де боги служили ріжним племенам, расам чи націям тільки для їхньої матеріялістичної земної експанзії, а не для ублагороднювання людських інстинктів вірою в позаземне вічне життя.

Тим універсальним світоглядом, що його так завзято поборює теперішнє новопоганство, християнська релігія ніколи не оспорювала потреби любови і привязання до своєї землі та до своєї нації. В тім змислі можна б навіть повторити погляд одного історика, що „народи є думками Бога“. В універсальнім Божім пляні передбачене індивідуальне життя і його повний розвій, а з ним повно індивідуальний розвій окремих націй, громадянств та рас. Можна навіть сміло сказати, що ті індивідуальні прояви і їх автономний розвій конечно потрібні, щоб повно й успішно поширити універсальні цілі й завдання християнської релігії, розуміється, під умовою, що взаємовідносини між універсалізмом і індивідуальними явищами уложаться по лінії гармонійного співдіяння та співжиття і не будуть нарушувати універсальних оконечних цілей християнської релігії. (Докін. буде).

М-р Петро Ісаїв

ФІЛЬОСОФІЯ СУЧАСНИХ ПРИРОДНИЧИХ НАУК

Живемо на межі двох епох. Одна епоха, завдавши людству стільки ран, конає, друга, струснувши землею в 1914—18 рр., світає. На горизонті історії людства і його культури з одного боку вечірнє ма́рево, з другого — раннє за́рево.

Ніяка епоха не кінчається несподівано, раптово, не вривається в одному місці, від якого починається інша. Ні. Між епохами буває широке проміжжя, широкий поріг — перехідній час. Тоді кінці однієї доби сплітаються з початками наступної і творять симбіозу. Світогляди, погляди й напрямки якоїсь епохи поширюються побідно як водні хвилі. Від каменя, що впав у воду, котяться вони далі, заточуючи щораз більші круги, аж дійдуть до берегів. Хвилі напрямків минулої епохи з високих верхів суспільної будови дійшли вже до найдальших низів, широких людових мас і свої удари об береги значать такими карбами як більшовицька революція чи теперішній гук гармат на еспанських полях. А тим часом на верхах падають уже нові камені на світо-

глядові води, від яких ідуть нові світоглядові хвилі, що сплелись з давніми наче радощі з журбою, немов світло з темнотою. В природничих лябораторіях відкривають учені цілу низку явищ, що цілковито захитують ще недавнім світоглядом тих наук і кидають основи під нові світоглядові міркування, — дають багато матеріялу для метафізики, а то й теольогії. Той матеріял, ті важніші найновіші відкриття природничих наук, що мають світоглядове значення, хочу якраз зясувати у цій доповіді.

Сам її заголовок для людей вчорашнього дня, що думають поняттями XIX. сторіччя, видається либонь дивний. „Що? — скажуть вони. — Аджеж природничі науки поза свою ділянку не виходять! Таж метафізика, а ще більш теольогія для них зовсім байдужі. Автім взагалі фільософії ті науки здебільша не признають та гордують нею як ділянкою, що справжньою наукою не може стати, не маючи змоги свої правди потвердити досвідом і експериментом". Так справді міркували ще тому з 30 літ, але не тепер. Сьогодні можемо сміливо говорити про фільософію природничих наук. Та сама фізика, що колись найрішучіше помітувала всякою фільософією, ставить тепер тривкі основи для неї. Фізики, що з фільософів раз-у-раз кепкували, стають несамохіть фільософами. Колишнє глузува́ння змінилось у фільософува́ння.

Нещодавній природничий світогляд можна коротко охристити : світогляд машини. Підставу для нього дали відомі відкриття Галілея та закон гравітації Нютона (XVII. в.).

Галілей впровадив практично в ділянці фізики нову методу, індуктивну. Це значить: на основі обсервації поодиноких фактів доходити до загальних законів. Коли Галілей пустив по похилій площі свої кулі та зачав числити вагання маятника, тоді тільки що, беручи строго науково, народилися модерні природничі науки. За поміччю тієї методи створив він основні поняття фізики та відкрив основні закони, особливо закон безвладности тіл. 50 літ згодом Нютон виставив першу будівлю теоретичної фізики своїм славним законом гравітації. Ним вияснив він дуже добре притягання землі та дороги небесних тіл, які у тому саме часі відкрив Кеплєр (його три закони). Так повстала перша наука новочасної систематичної фізики* — загальна механіка, себто наука про рух, і зарисувався основний фізичний світогляд, т. зв. клясично-механістичний, який можна б схопити в таких словах: Світ складається з величезного числа частинок маси, що ділають на себе згідно з різними законами сил. Якщо знаємо з одного боку ті закони, а з другого положення і скорість усіх точок, то можна обчислити з абсолютною математичною докладністю хід даних явищ, в граничнім випадку цілого світу. З того слідує, що — як сказав Ляпляс — маючи поперечний перекрій світу, можемо обчислити хід усіх явищ в минувшині і в майбутності.

* Цим не заперечую, що знання фізичних законів дуже високо стояло вже в старинних часах.

Основа того фізичного світогляду, його стовпи — це, як бачимо, такі поняття: 1. маса, або скажім ширше матерія чи субстанція, 2. сила, 3. постійність і незмінність фізичних законів, або точна причиновість, врешті 4. і 5. — час і простір. Оці основні поняття фізики сейчас впровадив Кант у свою фільософію і спер на них свої міркування. Читаючи Канта, віднаходимо у нім виразно Нютона.

Переконання у правильність і поправність такого схоплення фізичного світу сильно зміцнилося, коли вдалося механічно вияснити явища акустики, далі багато з оптики, хоч не без решти, явища тепла і т. ін.

З того зродилося намагання уявляти собі увесь матеріяльний світ як маши́ну. Той напрям могутнів постійно, аж нарешті осягнув свій верх в II-гій пол. XIX в., коли Гельмгольц заявив, що остаточне прямування всіх природничих наук — це переміна їх у механіку, а Льорд Кельвін признався, що не зуміє зрозуміти нічого, що годі було б окреслити за поміччю механічного моделю. Був це вік учених-інженерів, що мали найбільшу амбіцію збудувати механічний моде́ль природи. Ватерстон і Мексвель потрапили з великим успіхом вияснити механістичною теорією прикмети газів. Щоправда, прикмети течей і ціпких тіл вияснити так само було важче, а вже зовсім не повелося зробити це з явищами світла й електричности, одначе вчені вірили, що треба тільки ще більших зусиль, а вся мертва природа покажеться бездоганною машиною.

Механістичне схоплення фізичних явищ мало далекойдучі світоглядові наслідки. Основники механістичної фізики, Галілей, Нютон та Кеплєр, що вірили в Бога й, відкривши основні фізичні закони, подивляли Божу Премудрість, ніколи не припускали навіть, що їх відкриття посередньо доведуть людей до атеїзму. А проте так сталося. Відкрита незмінність та незрушимість законів сейчас мала вплив на поняття про Бога. Якщо у світі все діється без вийнятку на основі постійних засад причиновости, — сказали зовсім безпідставно деякі фільософи — тоді, мовляв, Бог у справи цього світу зовсім не мішається і не має впливу на нього. Він тільки надав світові закони, але позатим, мовляв, не має із світом жадного звязку, себто немов не робить чудес, ані не дав обявлення. Такі зовсім помилкові міркування зродили відомий фільософічний напрям XVIII в., деїзм. Одначе поняття такого безвпливового і безчинного „бога" заперечувало взагалі його бежеськість, через що деїзм перейшов скоро в атеїзм (один фальш потягає за собою цілу низку інших). Коли світ позбавлено Бога, то слідом за тим позбавлено його й душі; залишилась тільки змеханізована матерія. Наступило, як це добре віддають німецькі слова, „die Entgötterung und die Entseelung der Natur". На такій почві виросла відома книжка Де Ля Метрія: „L'Homme machine" („Чоловік-машина") і Бюхнера „Kraft und Stoff".

Механістичні погляди скоро перенесено з мертвої матерії

на живу. Щоправда, ще Кант сумнівався, чи прийде, як він висловився, „Нютон травички“, а проте він прийшов. В пол. XIX в. появився Нютон біольогії — Дарвін зо своєю теорією еволюції. Правда, сам він мав ще різні сумніви, заявляв, що безпосередніх доказів еволюції не має, та подивляв надзвичайну доцільність у природі, згадуючи й про Бога. Але його учень Гекель (Haeckel) скартав учителя і поставив еволюцію в цілій ширині, приписуючи увесь розвій випадкові, збігові обставин, отже ставляючи еволюцію в механістичній площині.

Механістичні критерії приложено й до людини, а зокрема впроваджено їх в ділянку етики. Кожне розширення закону причиновости, кожна перемога механістичної інтерпретації природи захитувала раз-у-раз віру у свободу волі, бо, якщо цілою природою кермує причиновість, то — питали тоді — чому ж життя мало б бути вийнятком. Ще Кант не міг впоратися з тим питанням і хоч передніми дверми теоретичного розуму свободу волі викинув, проте задніми дверми практичного розсудку мусів її назад впустити. Одначе ті, що прийшли по Канті, менш обережні й льогічні, не зважали ні на що. Дарма, що кожний із нас носить у душі виразне почуття свобідної волі (це вияснено, як нашу психічну злуду), дарма, що переносили вони критерії з фізичного світу на світ два ступні вищий в єрархії буття, бо на світ психічний, який усіма сутніми прикметами зовсім відмінний від фізичних тіл... Похід механістичної ментальности був такий сильний, що ніякі, хоч би й як сильні аргументи, не могли втриматись. Заперечили врешті свободу волі. Детермінізм зміцнило відкриття, що живі клітини збудовані з подібних атомів, що й мертва матерія. Звідтіля знову помилкове припущення, що атомами наших мозків кермують ті самі закони причиновости. Почали не тільки міркувати, але беззастережно твердити, що життя мусить врешті показатися зовсім механічне у своїй природі, що нпр. ум Баха, Нютона чи Мікель-Анджеля різниться від друкарської машини, свистака, чи тартака тільки ступнем складности; їх функцією було тільки достотне реагування на зовнішні подразнення. Такі погляди не залишали ніякого місця для вільної волі, а через те усували всякі підстави етики. Св. Павло — на думку деяких тодішніх учених — став інший, як Савло, не добровільно, а просто підо впливом відмінного комплексу зовнішніх обставин. Оті умовини буття і мотиви поведінки відограють, мовляв, таку саму ролю у людських учинках, як різні сили у фізичних явищах. Людський учинок буцімто так само залежний від обставин і мотивів, як рух тіла від порушальної сили. Таке становище усувало відразу всякі підстави для етики, відкидало різницю між добром і злом та дало підставу для фільософії аморальности в приватнім, а далі і політично-суспільнім життю. Зокрема створило воно інший напрямок у педагогіці; на його думку, виховувати це значить творити відповідні умовини життя.

Врешті механістичні категорії думання перекинено і на су-

спільні устрої. Тут заважили також деякі відкриття в біольогії. Саме Каррель доказав, що клітина, взята з якогонебудь організму, може сама про себе якийсь час жити. З того поквапний фільософічний висновок, що організми не є направду органічною цілістю свого розвою, а тільки звичайною організацією клітин, яку можна б змінити, якщо б знати способи. Так само зінтерпретовано й суспільності. Вони буцімто не є якоюсь органічною розвоєвою цілістю, а тільки організацією, і то зовсім випадковою, яку можна завжди за відповідним пляном змінити. Посвячуючи поодинокі клітини для цілости, можна вибудувати відповідну суспільно-господарську машину, яку тільки захочеться. Тут джерело тих усіх плянів більшовицьких пятілєток, будов, перебудов і ударних кампаній. Це зовсім не випадок, а абсолютна внутрішня конечність, що Лєнін оповістив як офіціяльний світогляд більшовизму матеріялізм і механізм; що там карають навіть смертю визнавців віталістичної фільософії природи, яка уважає всі організми, отже і суспільності за органічну цілість, а не за довільну організацію; що там систематично намагаються знищити релігію, подружжя, родину і т. ін. Тут іде про абсолютне консеквентне проведення основного механістичного принципу у всіх напрямах людського життя. Тому принципові посвячують усе, що тільки нагадує природний, органічний, недовільний ріст.

Так оформлено механістичний світогляд, що почав опановувати різні ділянки наук і життя, так зложено, що так скажу, велику світоглядову машину. Видима річ, вона аж надто скрипіла, мала просто непроходимі люки, але її раз-у-раз монтували часом неймовірними шрубами й штанґами та підсмаровували всякими мутними, непрочищеними оливами. Ось зразок такої оливи. Наприклад дуже важко було пояснити у цілій машині природи — надзвичайну, адекватну доцільність у всьому, зокрема якраз відповідну до потреби працю атомів мозку при думанню. Щодо доцільности була тоді одикока відповідь — випадок, уся доцільність — це, мовляв, випадкова річ. Випадки — говорили тоді — трапляються часто і слід припускати, що всякий випадок, який тільки можна подумати, скоїться скоріш чи пізніш, якщо наш світ потриває достатно довго. Відомий вчений і фільософ Ґекслі (Huxley) сказав, що шість малп, вдаряючи бездумно в клявіші писальної машини мільйони мільйонів літ, написали б із конечности всі твори, що зберігаються в Британськім Музею. Серед тієї незлічимої мільйонолітньої писанини малп — запевнював він — знайшли б ми напевне сонет Шекспіра, як вислід сліпої гри випадку. — Чи багато людей у те повірить, хіба нічого й казати.

Понад півтора віку димила чадом машина механістичного світогляду й паморокою окутувала людські уми, вбиваючи вищі пориви й думки. Серед тієї душливої атмосфери виростали наші діди і батьки. Ще й сьогодні не всі прочуняли, ще й сьогодні не всі отряслись із давніх понять. Ми, молодше покоління, мо-

жемо чутися щасливі, що віддихаємо куди свіжішим і здоровішим світоглядовим повітрям, що можемо свобідно підводити очі до Небесного Отця, не наразившись при тім на закиди ненауковости, ретроградности, непоступовости.

З початком XX. віку світоглядовий горизонт трохи прояснився. В згаданій машині почали вилітати триби одні за одними, а далі захитались зовсім її основи. Підстава механістичного світогляду — це два поняття: поняття субстанції в значенні, так сказати б, матеріяльних ковбочків з тягарем, обємом, тощо, і поняття точної причиновости в звязку з часом і простором. За час не цілих 30 літ ті поняття ґрунтовно змінились і набрали зовсім іншого змісту, приневолюючи вчених провести цілковиту ревізію давнішого наукового світогляду та достосувати його до нових наукових здобутків. Якраз черга зясувати новий зміст основних фізичних понять та його консеквенції.

Тоді, коли теоретики не переставали дебатувати про можливість будови машини, що відтворювала б зворушення Баха, думки Нютона чи надхніння Мікель-Анджеля, пересічний дослідник швидко переконувався про неможливість збудувати машину, що відтворювала б докладно світло звичайної свічки, електромаґнетних хвиль, тощо, це значить переконувався, що механістичними поглядами годі вияснити добре явища того роду.

Намагання розвязати ті проблєми довело до надзвичайних відкрить. Властиво два засадничі відкриття і їх консеквенції зробили революцію в фізиці, а то 1) відкриття, що спонуку до них дала теорія Айнштайна і 2) наука про атоми, особливо теорія квантів Плянка, розвинена згодом Шредінгером та Гайсенберґом. Видима річ, не буду обтяжувати своєї доповіді й докладно ясувати ті теорії. Скажу тільки, скільки треба, щоб зрозуміти фільософічні питання, звязані із тими відкриттями.

Сам Айнштайн, ставляючи свою теорію, хотів тільки розширити закони механіки Нютона настільки, щоб у них змістити усі досі невмістимі фізичні явища, особливо явища елєтромагнетні та світляні. Отже Айнштайн хотів, розширивши нютонівську фізику, ще більше зміцнити механістичний світогляд. Тому сама теорія Айнштайна не зміняє дуже давного механістичного світогляду, тільки його замітно корегує. Натомість велике світоглядове значення мають її консеквенції, які витягнули інші фізики, зідентифікувавши, утотожнивши матерію й енергію*. Вони обі — це одне й те саме. Немає ніякої різниці між енергією і матерією. Немає окремо матерії, а окремо енерґії, а є тільки діяння, „Wirkungen". Нпр. хвилі маґнетні й електромаґнетні — це й є якраз сама матерія. І навпаки, кожна матерія в данім розумінню, себто маса, є одночасно енерґією, але сильно згущеною, кожна найменша скількість матерії виявляє таку величезну скіль-

* Розвинув той погляд особливо німецький математик і фізик Г. Мінковський.

кість енергії, що якби вдалося її видістати (нпр. через розбиття маси), то ми мали б невичерпаний запас енергії, цього найважнішого чинника фізичного життя. Це добування енергії з атомів маси бачимо у радіоактивних тілах, що з самочинного розкладу мають постійно температуру вищу від окруження. Оце ствердження найновішої фізики зовсім змінило давнє поняття матерії, через що відразу захитало давній матеріялізм.

Що енергія й маса це справді те саме, зрозуміємо докладно, запізнавшись із будовою атома. Атом це дуже маленька частинка „матерії“ (в лапках, бо вже знаємо, що під матерією слід розуміти). Промір атома має приблизно від 1 до 5/100,000.000 (сто мільйонових) цм. Якщо б ми побільшили атом до величини з проміром цілого одного цм. і в такій самій пропорції побільшили свою світлицю, то вона досягла б своєю стелею місяця. Та хоч атом такий малий, то проте не треба його собі легковажити. З атомів зложений увесь світ. Їх можна б порівняти до букв азбуки. які можемо складати в прерізний спосіб, щоб творили слова. Так і атоми лучаться з собою різнородно і творять т. зв. часточки-молекули. Можна б навіть ту анальогію посунути далі і сказати, що злука слів у речення і окреслення, що можуть висловити всі роди понять, подібна до злуки часточок різного роду в усяких скількостевих відношеннях, завдяки чому повстають будови тіл і різні матеріяли, що мають незлічимо різнородні вигляди та властивості, і в них може навіть проявлятися життя.

Будова атома зовсім скидається на уклад соняшної системи, як це вияснив англ. фізик Ратерфорд (Rutherford). В його середині є ядро, якби сонце, а довкруги ядра кружляють електрони, якби планети. Ядро наряджене все додатньою електричністю, а кружляючі електрони відємною. Обі електричності обопільно рівноважаться, так що назовні атом невтральний, хіба, якщо забагато одного електрона в атомі, стає він в цілості відємно, а як замало, то додатньо наелектризований. Всіх родів атомів є 92, а атоми одного роду творять первні, отже є 92 первні. Атом одного первня від атому другого первня властиво різниться тільки скількістю кружляючих електронів, більше нічим. Щоправда мають вони й відмінні тягарі, але тягар не рішає про первень, бо бувають атоми того самого первня з двома відмінними тягарами, що залежить від величини ядра. Коли подаємо число первня, тим самим подаємо скількість електронів, що кружляють довкруги ядра. Найменший атом і найлекший це атом водня, що має тільки один електрон (отже 1. первень). Гель має 2 електрони, літ 3, бериль 4, бор 5, уголь 6, азот 7, кисень 8 і т. д. аж до 92. первня, яким є уран.

Дуже цікаве ядро атома, що є властивим атомом. Воно складається з протонів, і тільки в більших атомах є в ядрі ще й електрони ядрові. Луч ядра 1840 раз менший від луча електрону, а проте маса ядра стільки ж раз більша

від маси електронів. Протони усіх первнів збудовані з однієї й тієї ж самої субстанції, що ядро водня, отже ядра усіх первнів зложені з тієї самої субстанції водня. Не виключене, що колись удасться звести усі первні до двох складників: однієї праматерії і електрону.

Тепер найцікавіше питання, що ж це властиво є та праматерія, той протон водня і той електрон; чи це якась матерія, чи субстанція, чи електричний наряд, чи хвилі. Отже сьогоднішня фізика відповідає: праматерія це ніщо інше, тільки хвилі, щось якби скажім елекромагнетні. Цілий всесвіт спроваджує теперішня наука тільки до хвиль і щераз хвиль. При тому розрізняє два їх роди. Одні хвилі — це протони й електрони, другі — це проміньовання. Одначе перші хвилі можна перемінити в другі, а навіть, як деякі кажуть, і навпаки, себто матерія переміняється в світло, а світло в матерію. Віддаймо голос у цій справі одному з найвизначніших англійських фізиків, Джемсові Джінсові (James Jeans). Він шише:

„Основні складники матерії, однаково електрони і протони, як і проміньовання, проявляють подвійну природу. Доки наука розглядає явища в ска́лі макроскопійній, отримаємо докладний образ речі, приписуючи їм обом природу часточок, одначе з хвилиною, коли наука вступає в ближчий контакт із суттю речі і переходить до явищ у скалі мікроскопійній, показується, що однаково матерія і проміньовання розпливається в хвилі... В скалі мікроскопійній скрита найсутніша природа всесвіту, а тут зустрічаємо тільки хвилі і хвилі. Через те повстає припущення, що живемо у всесвіті, зложенім тільки із хвиль". (Польський переклад: Nowy świat fizyki, стр. 47—48).

А далі каже: „Обі форми хвиль (одна електронів і протонів і друга проміньовання) можуть переходити одна в одну, подібно як кукла переміняється в мотиля — багато учених уважало б за конечне додати застереження ›якщо могли б ми уявити собі, що мотиль переміняється знову в куклу‹.

Не значить те все, що матерія і проміньовання це одне й те саме... Коли б навіть могли ми знати стан речі з цілою певністю, що досі аджеж ще не осягнено, важко було б його окреслити буденною мовою. Одначе можливе, що підійдемо досить близько до правди, уявляючи собі матерію і проміньовання як два роди хвиль, один, що крутиться постійно по колі, другий, що мчить простолінійним рухом. Останні хвилі летять очевидно зо скорістю світла, хвилі, що творять матерію, куди повільніше. Moshaггafa й інші видвигнули навіть погляд, що тільки те творить цілу різницю між матерією і проміньованням — матерія була б просто якимсь родом замерзлото проміньовання, що летить із меншою від нормальної скорістю... Ті поняття редукують цілий всесвіт до світу в формі потенціяльній або чинній, так, що цілу історію його сотворення можна розповісти з усією докладністю в пятьох словах: ›Бог сказав, нехай станеться світло‹" (тамже стр. 79—81).

Одночасно фізики застерігаються, що властиво знають тільки математичні формули, в яких ті хвилі проявляються, їх прояви; сути ж самих хвиль або матеріялу всесвіту не знають. Та все ж деякі з них висловлюють припущення в тім напрямі, очевидно не як фізичні гіпотези, а тільки як звичайні фільософічні міркування фізиків. Цікаве припущення дуже визначного англійського фізика Еддінгтона. Він говорить так: „Якось мутно здаємо собі справу з того, що речі, яких не можемо собі пригадати, лежать десь близько і можуть появитися в нашій душі в кожній хвилі. Свідомість є стисло неокреслена і розвівається в підсвідомість; а поза нею мусимо постулювати щось неокресленого, що одначе вяжеться в тяглий спосіб з нашою психічною істотою. Те „щось“ якраз уважаю за матеріял (не матерію, П. Іс.) світу... Не думаю, видима річ, матеріялізувати, ані субстанціялізувати духа“. (The nature of the physical World, польський перекл. Варшава, 1934 стр. 258/9.) — Отже Еддінгтон уподібнив той матеріял до нашої підсвідомости й зазначує, що робить це не щоб ідентифікувати їх, тільки прямо тому, щоб могти його з чимсь порівняти. Інші фізики називають його невтральним, себто ні духовим ні матеріяльним, і бачать у нім праматеріял світу, з якого в одному напрямі створився духовий чинник а в другому хвилястий матеріял світу.

Залізобетонний стовп вчорашнього світогляду машини, саме матерія — з грюкотом повалився, розсипався на наших очах та розплився у хвилі, залишивши шутер, пісок і куряву на дні душі сучасного людства. Матеріялізм в науці несподівано збанкрутував, у давній формі може раз на завжди. Світогляд найновіших наук, як ми бачили, ближчий до спіритуалізму, хоч і зовсім понятого йнакше, як давніший фільософічний. Сучасна фізика безперечно дала величезні аргументи теольогам для боротьби з матеріялізмом, одначе — не забуваймо — створила підставу для нової небезпеки — панпсихізму. Еддінгтон проти нього застерігається, але можуть появитись і інші інтерпретації.

(Докінчення буде).

РЕЦЕНЗІЇ

Юрій Клен: **Прокляті роки.** Львів 1937. Накл. „Вістника“. Ст. 64, 16⁰.

Цікаве й рідке явище в новій українській літературі: лірично-епічна поема більших розмірів. Власне більше лірична, ніж епічна. Щось у стилю поем Рильського, або ще краще: в стилю численних і довгих рефлексійних дигресій у такому напр. „Евгенові Онєгіні“ Пушкіна. Або Байрон, і т. ін. і т. ін, — можна тягнути низку „ремінісценцій“ без кінця. Але я не належу до школи наших „впливольоґів за всяку ціну“. Також „шпирання“ за впливами ледве чи може бути плідною літературознавчою працею.

Залишимося близько самої рецензованої поеми, — і відразу ствердимо, що без уваги на всякі „ремінісценції“ це твір своєю концепцією й характером наскрізь ориґінальний. У сотні чітких строф, поділеній на 4 частини, подає автор живий образ траґедії українського народу під більшовицьким чоботом: вязниця ҐПУ, голод 1933, Соловки і радянський

побут — ось головні мотиви поеми, зведені в одну цілість не тільки тематичною тяглістю, але й прецікавим формальним засобом, саме супровідним поетичним підложжям, сконструованим з низки мотивів „Слова о полку Ігоревім". Це музичне ведення мотивів надає поемі особливої мистецької цілости, а також зясовує ідеольоґічне обличчя й духове наставлення автора. А наче пишною короною цієї низки майстерно сплетених мотивів національної траґіки, патріотичного патосу й життєвого активізму — є чудова кінцева молитва, що освічує цілу поему духом глибокої реліґійної віри та надає її патріотизмові риси правдивої могутньости:

Тож помолімося за полонених,
Які у морі бурянім пливуть,
Та ще за страждущих і угнетених,
Які шукають марно світлу путь,
За всіх зажива в снігу погребених,
Які шляху додому не знайдуть,
Над ними, Господи, в небесній тверді
Простри Свої долоні милосерді!
Ще помолімося за всіх, кому
Вже не судилося узріти світла,
Що їх я думкою не обійму;
За всіх, кому зруйновано їх житла,
Кого безжально кинули в тюрму,
Щоб радість їх ніколи не розквітла.
О, тільки дотиком легеньким рук
Позбав їх, Господи, страждань і мук!
Помолимось за тих, що у розлуці
Помруть, відірвані від рідних хат;
Помолимось за тих, що у розпуці
Вночі гризуть залізні штаби ґрат,
Що душать жаль у невимовній муці.
За тих, кого веде на страту кат.
Над ними, Господи, в небесній тверді
Простри свої долоні милосерді!

Оцей наймогутніший акорд віри завершує цілу цю могутню поему. А висновок? — Уже довго не появлявся в українській поезії твір, що так по-мистецьки сполучував би в собі виразну тенденцію — з направду високим літературним рівнем.

Коли маємо перед собою літературний твір направду великого формату, прониманий у своїй цілості здоровою ідеєю, — тоді блíднуть усякі ідеольоґічні чи мистецькі недотягнення в деталях. А Клен якраз дав нам літературний твір великого формату.

м. г.

Святослав Гординський: **Слова на каменях, римські ямби, Львів, 1937, В-во „Варяг". м. 16⁰. 16 ст.**

Рим, вічне місто, його звалища й памятки надхнули не одного поета глибокою думкою. Не дивниця. Тут, як може ніде в іншому місці, безпосередньо й наглядно зустрічається сучасність із минулим. Кожний камінчик, кожний відламок мармуру — це німі свідки пройдених тисячоліть, а на їх тлі гурток розсміяних, життерадісних „балілля" відриває думку від мелянхолійних згадок про те, що загинуло, а звертає її до творення потужного, гідного колишньої слави — завтра.

„Римські ямби" Гординського саме тому „римські", що повстали під час його побуту в Римі, в липні 1935 року.

На каменях колишніх будівель могутньої Роми різьбив він свої слова, навіяні чаром тієї дивної сполуки минулого з сучасним та майбутнім.

„І сонце і вітри розкришать гордий камінь,
Травою заростуть сліди, — та знаю я,
Що смаглочолими, стрункими юнаками
Зростатиме земля.
Так замикається життя людського коло,

Пливуть віки, вгорі та сама синь,
І грається мячем ясна, безжурна молодь
На звалищах руїн". (ст. 8.)

Гординський один із тих нечисленних наших поетів, що безпосередньо зіткнулися з мистецькими досягненнями сучасної Европи та перещіплюють їх на український ґрунт. Дебют Гординського „Барви й лінії" зродився в Парижі й за нього три роки тому поет дістав літературну нагороду. Яке ж інакше обличчя виглядає до нас із „Слів на камені"! На паризькому асфальті це був майже космополіт, богеміст, естет, а при тому людина без виразної цілі в житті, що живе тільки „міражами". Вітаючи появу першорядного під формальним оглядом поета в українській літературі, ми висловили жаль, що так мало позитивного в ділянці ідеї принесла його творчість („Мета" з 8. IV. 1934.) Сьогодні з радістю мусимо сконстатувати зовсім виразну додатню еволюцію поетового світогляду, чого черговим доказом після переспіву „Слова про Ігорів полк" є „Слова на камені".

В Римі поет уже має ціль перед собою. На тих дорогах, де щей досі на каменях увижаються сліди римських леґіонів, поет знає вже, що невпинна боротьба з ясно окресленою метою є ціллю життя.

„Щодня походи. Упадати з ніг,
Та все вперед; від бою і до бою!" (ст. 9).

Римське минуле й римське сучасне звертає поетову думку до його рідної країни. Вовчиця, що вигодувала Ромуля й героїв колишнього та сьогоднішнього Риму, стає предметом його заздрощів:

„В степи мої, вовчице-сестро,
До нас навідайся коли!"

Але поет, мабуть, сам добре свідомий того, що ніяка імпортована „вовчиця" нашим степам тривкого добра не принесе. Вона на тих степах мусить народитися. І тому поет (уже не космополіт, але „князя Львиного нащадок") учиться в Римі. Вчиться на руїнах минулого й на творчості сучасного. Вчиться „імперської азбуки": „проходити під тріюфальним луком, стискати лапою меча, вести до наступу когорту"...

„Учусь собі казати: йди
І в серці мармур свого Риму
Різьби суворий і твердий!" (ст. 14).

Оце, — (а не каварня, задимлена спелюнка, бульвар і вуличні дівчата) — та наука, що її треба черпати з Заходу та переносити до рідної землі. Вітаємо цю постанову поета й дожидаємо чергових „слів", що перетворять у камінь (радніше крицю) душі синів українського степу та різьбитимуть на ньому нестерті, глибокі сліди. *Ю. Редько.*

Богдар Жарський: **Кучеряві дні. Поезії, Сокаль, 1936. 16⁰. 32 ст.**
— Шлях Пілігрима, поезії, Сокаль 1937. 16⁰. 40 ст.

Впродовж кількох місяців молодий, але повний енерґії й амбіції кандидат на поета видав аж дві збірки віршів. На першу з них, „Кучеряві дні", була в нас готова дуже „жорстока" оцінка, котра не появилася в попередньому числі „Дзвонів" тільки тому, що автор встиг за той час видати другу книжечку, і прийшла думка: зажди, — може не треба його так дуже бити, може ця нова збірка принесе щось краще, то навіщо знеохочувати молодий талант!

Ці міркування показалися в деякій мірі оправданими. Нова збірка трохи краща від першої. Немає в ній принайменше того несмачного еротизму та епікурейського „carpe diem", що в сполуці з деякою зарозумілістю автора надавав тон „Кучерявим дням". Але немає в ній також нічого власного, ориґінального, за що треба б Жарського хвалити. Читаючи його вірші, гладкі, дзвінкі (лиш інколи, як скрегіт по склі, вразить чудернацький неольоґізм, чи граматична помилка), раз-у-раз нагадується Антонич, то знов Гординський, Косач, Коровицький... Вони вже те все сказали, що тепер переспівує Жарський. Сказали краще.

Не можна казати, щоб у Жарського не було зовсім поетичної жилки. Але він так „просяк наскрізь“ сучасною українською поезією, що себе самого ще не годен знайти. Може колись знайде. Але заки це станеться, то не повинен поспішати з видаванням збірок своїх поезій. Треба пройти довгий шлях боротьби за своє власне „я“, за свій оригінальний поетичний вислів, за ідейне поглиблення своїх думок, — „термінувати“ на сторінках літературних журналів, поки власна інтуїція, а при її недостачі чужа критична думка, не скаже, що вже пора, що надійшов час, коли поет доспів і може промовити власне, повне краси та змісту слово.

„Не кожний, хто говорить Господи — Господи, ввійде до Царства Небесного“.

Не кожний, хто двадцять разів напише „зелений місяць“, стане поетом.

Одні стають ними від хвилини написання першого вірша, другі вдираються на Парнас із великим трудом і — хто зна, чи його вершок їм доведеться оглядати.

Жарський належить до тих других. *Ю. Редько.*

О. Бабій: **Дві сестри**. Повість. Вид. „Сад“, ч. 1. Львів 1936, 16⁰, 128 стор.

О. Бабій: **Останні**. Повість із визвольної війни. Вид. „Сад“. Львів 1937, 16⁰, 128 стор.

Олесь Бабій відомий не тільки як доволі цікавий поет-лірик, але головно як представник окремого жанру воєнної літератури, що буйно розцвіла у всіх европейських народів у післявоєнних десятиліттях. Це й не диво, що сильні переживання воєнного часу спонукали неодного учасника подій спробувати свого пера, а неодному передвоєнному письменникові дали сюжети до дальших сильних творів. Психольоґічною реакцією на страхіття війни був також пацифістичний тон більшости воєнних повістей. Та скоро такий відруховий пацифізм набирав деяких світоглядових рис і щораз тісніше звязувався з соціялістичними, а далі з комуністичними рухами. Типова пацифістична воєнна повість п. з. „Вогонь“ — це ж твір французького комуніста Барбюса.

Та коли таке пацифістичне наставлення воєнних повістей було ще зрозуміле в літературах народів — побідників, — то зовсім незрозумілим стає радикальний пацифізм у буйно розцвілій повісті передгітлерівської Німеччини. Ремарк став тут цікавим типом і нерозвязною загадкою, — але нерозвязною тільки для тих, що не знають культурного середовища передгітлерівської Німеччини, просяклого духом масонства й міжнародного жидівства.

Українське духове середовище також було, і ще й тепер є, наражене на замасковані, може навіть і несвідомі атаки масонства й міжнародного жидівства, зокрема в області літературної критики. Але, на щастя, українське громадянство кладе відповідний опір цим розкладовим затіям. Одним з доказів морального здоровя є й те, що українській воєнній літературі зовсім чужа ідеольоґія пацифізму.

Нема цієї нездорової ідеольоґії і в названих вгорі повістях Бабія. Навпаки, вони пронизані духом активного патріотизму, що не дозволяє на пацифістичні іграшки.

Вартість обох нових повістей Бабія в тому, що їх автор уміє живо змальовувати воєнне середовище і типи української армії та цікаво оформлює ріжноманітні воєнні ситуації. Але на цьому й кінчається вартість Бабієвих повістей. Бо майже все, що виходить поза рамки мальовання життєвого середовища й ситуацій, — а саме літературна фабула й її оформлення, — вражає своєю штучністю й натяганістю. Це слідне особливо в повісті „Дві сестри“, де мотив цих двох дивних сестер з їхніми метаморфозами тільки перешкоджає читачеві в сприйманні живо змальованого відтинка з переживань Української Галицької Армії в часах її „сполуки“ з більшовиками. В повісті „Останні“ літературний мотив — проблема не-

добитків москвофільства — цікавіша та далеко вже природніше лучиться з живо змальованим вояцьким життям.

На загал, обі ці повісті стоять неначе на грані між мемуарами вояка і літературними прямуваннями письменника. Життя бореться в них з літературою. І життя перемагає. Бо в того роду творах тільки тоді нема конфлікту між життям і літературою, коли дуже високий літературний їх рівень нівелює межі між світом дійсности і світом уяви. *м. г.*

Вячеслав Будзиновський: **Як чоловік зійшов на пана**. Львів, 1937 Бібліотека „Діла" ч. 11. 8⁰, 128 ст.

Оповідання не нове, бо, як читаємо в Редакційній передмові, вийшло вперше ще сорок років тому в Чернівцях. Одначе перше видання є сьогодні бібліоґрафічною рідкістю, а книжка справді не тільки цікава, але й вартісна та — на жаль, все ще актуальна, тому дуже добре сталося, що якийсь припадок довів до її появи в Бібліотеці „Діла". Недавно померлий автор — не все щасливий у своїх політичних потягненнях, але зате вельми заслужений як творець популярно-історичних повістей. Хоч деякі його твори не все мають позитивні світоглядові елементи, то все ж разом із повістями Чайківського та Кащенка є любою лектурою нашої молоді й широких мас. Будзиновський був незвичайно спостережливим обсерватором нашого суспільного життя. Одну з болючих ран того життя розкрив він ув оповіданні „Як чоловік зійшов на пана". Заголовок не зовсім влучно підібраний. Ближчий до змісту був би: „Як українець найлегше стає ренеґатом". Як дорогу до цієї „мети" автор вказує подружжя з чужинкою. Досі ніхто не перевів навіть приблизної статистики, скільки тисяч людей, а в тому числі скільки незвичайно талановитих, визначних одиниць утратила українська нація на цій дорозі — от хоч би тільки в останніх пятидесяти роках*. Цілі десятки українських прізвищ поміж славними представниками чужинної науки, політики, мистецтва є неначе намогильними памятниками з написом: „Тут спочиває той, що для лакімства нещасного і для гарного личка вирікся своєї нації".

Про одного з них оповідає Будзиновський. Розповідає так легко, а підхоплює боротьбу й вагання молодої душі так влучно та вірно, що оповідання читається одним духом. Літературно-мистецьких вартостей не будемо шукати у письменника-публіциста, що на свою творчість дивився тільки як на громадянську роботу, — але зате суспільно-виховна вартість цієї книжки велика.

Не будемо переповідати її змісту, хоча це дуже спокусливе вказати на ті вагання й арґументацію молодої людини, котрою вона заспокоює своє сумління аж до хвилини, коли впаде в положення, що з нього вороття немає. Не переповідаємо, щоб не псувати читачеві вдоволення від лектури. Зате не можемо стриматися від вислову здивування на тему редакційного оформлення книжки. На першій сторінці під заголовком бачимо слова „автобіоґрафія автора", що на кожного, хто бере книжку до рук, робить враження, що це книжка про життя Вячеслава Будзиновського. А між тим ці слова мають тільки означати, що на вступі книжки поданий на чотирьох сторінках дуже звязкий життєпис автора, вийнятий із його посмертних паперів. Цю автобіоґрафію попереджує ще передмова М. Рудницького п.з. „Вячеслав Будзиновський, траґедія гумориста". Радимо читати їх не п е р е д, але п і с л я прочитання самого оповідання. Бо хто наперед прочитає передмову, той, читаючи оповідання, ввесь час здвигатиме раменами, не находячи підтвердження для згори прийнятої тези. Дочитавши до кінця книжку, побачить, що ця теза була фальшива, бо твір не є ані „гуморескою", ані „суспільною сатирою", тільки репортажем із реального, буденного життя українського інтеліґента, оповідання, що порушує дуже поважну і болючу справу та має дуже поважну тенденцію, дарма, що в описі життя молодих

---

* Як довідуємося, в останніх часах пороблено вже перші кроки, щоб перевести ту преважну статистику. Може ці холодні, але проймаючі жахом цифри принайменше частинно доведуть до опамятання!

студентів автор блиснув тут і там оригінальним гумором. Тому краще прочитати цю „передмову“ на закінчення, а тоді справді читач матиме також дещо з гуморески. *Юл. Редько.*

Василь Бояринич: **Кривавий шлях. 19. XII. 1918 — 15. V. 1919. Пять місяців боїв III. куреня 24 п. п. ім. гетьм. П. Дорошенка за Львів, з передмовою Л. Нигрицького. Львів 1936. Українська Бібліотека, 41. Видавець Іван Тиктор.**

Автор спогадів — що скрився під псевдонімом — учасник боїв за Львів, пригадує читачеві недавне минуле й відкриває неодну таємницю наших визвольних змагань. Перед очима стає частина історії нашого народу, важніші факти з неї. Пять місяців геройської боротьби III. курення 24. п. п. ім. гетьм. П. Дорошенка, що зорганізувався в Коломиї під орудою спосібного старшини-чужинця Шінкля, та в грудні 1918 року вирушив на здобуття Львова й пережив важкі дні на фронті під Ковельниками, Персенківкою, Сиховом і Зубром, це образ державної життєздатности українського народу. На основі власних і чужих нотаток, публікованих на сторінках „Літопису Червоної Калини“ й інших журналів, списав автор по змозі з найбільшою докладністю й обєктивністю всі успіхи й невдачі названого куреня, що з героїчною посвятою старався здобути Львів. Автор не скриває своїх гірких завваг про невмілі поступовання провідників цього куреня чи радніше команди фронту і старається виказати, де причина невдачі. Ніде правди діти: замала і за слабо виекві̇пована фронтова сила української армії не могла подолати більшої й краще вoруженої польської армії тоді, коли нерозважність і легковірність деяких провідників допускала до сваволі військових частин у запіллі. Це причинялося до зневіри фронтовиків. Пять місяців геройських боїв забрало багато жертв, а решту навчило гарту й усвідомило, що волю батьківщини купується дорого.

Автор покликується також на польські джерела—мемуари про бої за Львів, головно на велику працю В. Гуперта: Walki o Lwów, в якій часто спростовує неправдиві вістки,

В останньому розділі подає Бояринич виписки із праці Гуперта. Вона і спонукала автора написати свої спогади, щоб протиставитися подекуди неправдивим його описам, що, як твердить і сам Бояринич, писав свої мемуари обєктивно. Наш мемуарист пише для ідеї: „audiatur et altera pars“. Та в порівнянні з польською працею українські спогади малі, бо обіймають тільки частину фронту під Львовом.

Спогади написані з надхнінням, легкою оповідною мовою, подекуди поетизованим стилем. Опис боїв живий, повний пієтизму до героїв боротьби, пересуває перед очима читача багату змістом фільму.

В. М. Л.

Омелян Терлецький: **Історія України від 1917 р. до найновіших часів. З 35 образками та 3 мапками. Львів 1936. Накладом Товариства „Просвіта“. 111 стор. 8⁰.**

Писати історію найновіших часів в Україні куди трудніше, ніж досліджувати давню українську історію. Маємо на думці не тільки трудноші в самім предметі історичного досліду, як недостача джерельних матеріялів, відсутність архівів, брак детального опрацьовання поодиноких важніших моментів даного історичного процесу в монографіях, що відповідали б вимогам історичної науки, тощо. Ще більша трудність по боці дослідника: кожний з нас, якщо не був активним співучасником наших визвольних змагань і сам власною особою не причинився до такого або іншого їх висліду, то в кожному разі був їх пасивним свідком. Тому наше відношення до них таке безпосереднє, чуттєве, субєктивне. Невдача визвольних змагань заторкнула найглибші струни нашої душі, вони звенять ще й досі і часто — може навіть занадто часто — приглушують голос обєктивізму в оцінці подій, а ще більше в оцінці людей, що були видними акторами тієї великої дії. Тому теж історикові не так легко в своїй досліднй праці звільнитися від тих усіх осудів і пересудів.

Це треба мати на увазі, коли нарікаємо, що доба наших визвольних змагань так мало досі історично опрацьована. Хоч з другого боку треба признати, що справжній історик, історичний дослідник великої, понадпересічної міри завжди зможе піднятися понад субєктивне наставлення своїх сучасників і підійти до досліджуваної доби навіть йому досить близької з відповідною перспективою і з належним обєктивізмом. Ось наприклад монументальна синтетична історія наших визвольних змагань під заг.: „Westukraine im Kampfe mit Polen und Bolschewismus" Василя Кучабського є плодом того роду історичного досліду. Або інший приклад — Тукидидову історію пельопонеськоі війни признають історики за найліпший історичний твір античної доби; а чи треба пригадувати, що Тукидид був одним із вождів у тій війні?

Теж і в горі названа остання книжка заслуженого історика, автора дуже цінної „Історії Української Держави", Омеляна Терлецького може послужити доказом, що можна зовсім обєктивно написати історію наших визвольних змагань. Щоправда завдання автора було настільки легше, що він поставив собі за ціль написати популярну історію найновіших часів в Україні. Вибір такого завдання вже відразу рішає про характер книжки: тут найважніше — зясувати хід історичних подій вірно і без тенденційности. Оцінка поодиноких історичних фактів і цілих процесів, їх пояснення в звязку з історичною причиновістю і взаємозалежністю, вказання історичної неминучости в ході подій — все те відходить в такій книжці на дальший плян. Аж у тій ділянці, аж коли історик хоче відповісти на те настирливе питання „чому", що насуваеться нам майже з кожною стрічкою при читанню історії визвольних змагань, — грозить історикові небезпека піддатися впливові якоїнебудь партійно політичної доктрини, ідеольогії чи погляду, що на кожне „чому" мають уже готову свою відповідь.

Автор очевидячки свідомо виключив цю ділянку. В книжці є щоправда уступ „Причини невдачі визвольних змагань", але він щодо обему (займає всього три сторінки) не стоїть у ніякій пропорції до цілої книжки. І це зовсім доцільне в такій популярній історії, призначеній для масового читача, якому має вона дати перші початкові відомості з історії визвольних змагань. Та історія на жаль не поскупила нам і болючих історичних фактів, яскравих помилок, трагічних невдач. Автор із повним почуттям такту зумів зобразити хід подій так, щоб отой наш біль втишати, а не підсилювати. І це було необхідне в книжці, виданій „Просвітою", книжці, що має йти в маси.

Як перше коротке зіставлення подій визвольних змагань — книжка Омеляна Терлецького — корисна поява на книжковім ринку і без сумніву зробить своє добре діло. Вона тимбільш була потрібна, щоб зрівноважити той шкідливий вплив популярних брошурок радикальної „Самоосвіти", написаних під кутом соціялістично-радикального „світогляду", і тому грубо тенденційних. Але для читача, що знає вже хід подій — хронольоґію визвольних змагань, ця книжка вже не вистачає. Це рішуче не є ніякий закид проти книжки Омеляна Терлецького, бо завдання, що його поставив собі автор, вона цілком виконає; це тільки ствердження факту на марґінесі замітки про цю книжку, що читач, який хотів би основніше познайомитись з історією визвольних змагань і знайти обосновану відповідь на цілий ряд „чому", а не може користати з німецької книжки Кучабського, — ще досі не має повної історії визвольних змагань. Тому українське видання великої історії Кучабського є дальше пекучою потребою.

При читанні кожного твору з ділянки історії визвольних змагань доводиться наново ствердити, що ця історія починається не з 1917. року, ані 1914., а куди раніше. Бо якщо хочемо якслід зрозуміти визвольні змагання, то мусимо докладно пізнати українську історію XIX. століття. А такий вступ, така історія XIX. століття, але історія з українського державницького становища ще досі не написана. Як нам відомо, Омелян Терлецький працює якраз над такою історією. Побажати б тільки, щоб обставини дозволили йому якнайскоріше дати її українському громадянству. *М. Д. Д.*

Проф. Д-р Іван Огієнко: **Наука про рідномовні обовязки.** Рідномовний катехизис для вчителів, робітників пера, духовенства, адвокатів, учнів і широкого громадянства: „Бібліотека Рідної Мови“, ч. 7. 1936.

Невтомний каменяр рідної мови, проф. І. Огієнко вже пятий рік видає щомісячник, присвячений справам вивчення української літературної мови. Його гасло: для одного народу одна мова — велить йому працювати над популяризацією цього угольного каменя будівлі державної нації. З популярних книжечок „Бібліотека Рідної Мови“ заслугує на увагу книжечка з довжезним наголовком, що опреділює її ціль і завдання: вщепити в нашу інтеліґенцію любов до рідної мови, збудити за'нтересування нею та витворити мовну культуру, бо до неї в нашої інтеліґенції ще не багато охоти і зровуміння. Автор книжечки дає немов катехизис для всіх професій і шарів культурної нації. В тридцять сімох розділах зясував усі ідеї любови рідної мови у формі заповідей-тез. Це цінні думки про вагу рідної мови. Подаю одну з найголовніших: „Нація, духово обєднана соборною глибоко розвиненою літературною мовою, конче стане державною“ (ст. 14, г.),

Та замало дати тільки тези. З них ще не навчиться пересічний громадянин любити рідну мову, якщо не пізнає її. Проф. Огієнко саме й дає популярні книжечки до вивчення рідної мови. Вони не обіймають ще всіх ділянок цієї дисципліни. Одначе й це цінний і великий вклад у нашу культуру. Здається тільки, що не можна занадто обмежити свободи розвитку літературної мови в одній тільки формі, бо ж мова жива як і живий нарід, змінна, як і зміняється культура народу. Одне тільки для нас переконливе: Соборність мови, якщо немає соборности народу. А в утворенні соборности мови повинна мати голос кожна мовна територія“. *В. М. Л.*

З ПРЕСИ І ЖУРНАЛІВ

Український Бескид з 18. IV. 1937.: »До глибини душі зворушив українські маси вірних оголошений в минулому році Пастирський Лист Ї. Е. Митрополита Впреосв. Кир Андрея ґр. Шептицького — проти комунізму.

Були це батьківські слова остороги перед загрозою комунізму, що в його ярмі опинилась величезна більшість українського народу. Слова ці найшли голосний відгомін і між чужинцями.

А отсе тепер сам Намісник Христовий звертається до всесвітньої людської суспільности з осторогою перед небезпекою комунізму. Подаємо вийнятки з тієї Енцикліки, що починається словами: „Divini Redemptoris“.

Комунізм є системою повною фалшів і софізмів, що противляться як людському розумові, так і Божому Обявленню. Руйнує він суспільний устрій, бо валить підвалини суспільного порядку, заперечує права, що прислуговують особовості, а через те заперечує гідність і волю чоловіка.

„Не хочемо напятновувати народи совітського союза, для яких маємо найживіші батьківські почування. Зясовуємо собі вповні справу з того, що багато з них стогне під тяжким ярмом. Ярмо це вложили їм на плечі люди, яким переважно чужі є правдиві інтереси краю. — Ми напятновуємо систему, її творців і її протекторів...“

Обговорюючи засоби поборювання зла і направи нових великих помилок, Папа взиває всіх до віднови християнського життя.

„Не можемо допустити в жадній ділянці до того, щоб співпрацювали з комунізмом ті, що хочуть рятувати християнську цивілізацію“.

„В тій боротьбі проти комунізму в перших рядах повинні стануть душпастирі, що мають обовязок випередити всіх словом і прикладом. Але також Католицька Акція, з підтримкою всіх інших християнських товариств, повинна взяти участь у тій боротьбі“.

Далі Папа взиває всіх католиків без огляду на це, чи вони робітники, чи іншої професії, щоб закинули дрібні спори, а щоб усі зединились до цієї великої боротьби.

Звертається також Святіший Отець до тих некатоликів, що вірять

у Бога, щоб усі вони протиставились рішуче здичілим напастям безбожників.

А держава, підтримуючи працю Церкви, даючи добрий приклад мудрою й розумною адміністрацією, може також успішно і в великій мірі причинитися до так пожаданої перемоги правди і загального добра«.

Український Бескид з 28. III. 1937: »Мусоліні розіслав недавно до всіх директорів і керівників італійських шкіл обіжник, в якім поручає ввести до шкіл лектуру Нового Завіту. В тім обіжнику сказано між іншим таке: „Всі професори і вчителі повинні читати Новий Завіт, подавати і викладати ту божу Книгу дітям. Крім того мусять подбати, щоб найкращі розділи тієї книги діти вчилися на память. Тієї книги не може бракнути в жадній шкільній бібліотеці, бо почерез віки залишається вона завжди новою. Є це найбільша і найпотрібніша з усіх книжок, бо є божою. Уряд бажає таким чином дітей — а через них і духа італійського народу — впровадити на шлях, що на нім батьківщина осягне свою почесну і правдиву велич“«.

Мета з 18. IV. 1937: „Урядові совітські часописи стверджують з острахом зріст релігійности в широких масах. Союз безбожників, що мав тому 4 роки 5 міліонів членів, сьогодні не має навіть цілих двох міліонів. У 16 великих округах нема взагалі безбожницьких організацій, а комсомол не може нічого порадити. Замкнено 5 безбожницьких музеїв. Комуністи бояться, що віруючі можуть відіграти поважну ролю підчас виборів до совітів. Тому головна рада безбожників рішила утворити в кожному колєктиві безбожницьку ячейку під проводом вишколеного безбожника. Такий аґітатор безбожництва діставатиме місячно 50 рублів, що в цілім совітськім союзі винесе около 750 міліонів рублів. — Ці алярми безбожників вказують наглядно, що віри в Бога не годна видерти з серця людини ніяка диявольська сила“.

В тім же числі „Мети“ читаємо: Цьогорічні засіви в СССР свідчать про велике напруження між селянством і совітським урядом. У цілому СССР засіяли цього року 5,776.000 га супроти 9,639,000 га минулого року. В сов. Україні засіяно половину менше, як минулого року. Подібно на Білорусі, Кавказі, Кримі, над Волгою і на Сибірі. Машинізація хліборобства довела до того, що нема чим обробляти поля, бо тисячі тракторів зіпсуті, а коней нема. Очевидно, що совітські орґани, як „Правда“ й інші обвинувачують у всьому троцькістів і націоналістів. Вся совітська преса бє на алярм. Совітській уряд хоче піти на уступки селянству, одначе заведені у численних обіцянках маси вже не довіряють ніяким новим обіцянкам. Голод, а з ним і голодові заворушення нависли грізним маревом над СССР. Щоб утихомирити огірчених до краю рабів, Сталін ліквідує найбільш зненавиджених чекістів, як Яґоду й інших.

Неділя, 2. V. с. р.: „Між Німеччиною та Ватиканом прийшло до різкого конфлікту з причини Папської енцикліки, в якій Папа звернув увагу цілого світу на переслідування католицизму в Німеччині. Проти цієї енцикліки запротестував нім. уряд окремою нотою, яку передав у Ватикані амбасадор фон Берґен. В ноті нім уряд загрозив зірванням конкордату і заявив, що не допустить, щоб католицька Церква творила в Німеччині державу в державі. Все виховання нім. громадян — сказано у ноті — належить виключно до держави, яка не може допустити, щоб німці розділяли світ своїх ідей на римський католицизм і німецький націоналізм. Католицька релігія може лише бути доповненням національного німецького виховання, а не чимось окремішнім, що стоїть над нацією. Ясно, що на таке тотальне становище в справах релігії Ватикан ніяк погодитися не може і невідомо, чим покінчиться цей грізний конфлікт. Кажуть, що Муссоліні з власної ініціятиви взявся тепер посередничити між Німеччиною і Ватиканом, пропонуючи реформу конкордату з Німеччиною на зразок існуючого конкордату з Італією“.

Колись і Бісмарк розпочав був боротьбу з католицькою Церквою

(т. зв. „Kulturkampf") і погрожував, що „до Каносси не піде", а проте по 10 літах пішов. Не виключене, що те саме зробить і Гітлер.

Неділя, 2. V. с. р. подає у вільнім перекладі бойові пісні націоналників військ в Еспанії:

„За Бога й одвічну Еспанію
боролися наші діди.
За Бога й одвічну Еспанію
нині наші лави б'ються.

Хай живе воцтво Вітчини,
клейноти найкращі народу!
Хай пливе наш прапор,
прапор минулого славного!
— — — — — — — —
В бій нас історія взиває.
Бережім одвічної слави!
Еспанії доля нам над усе!
Над Еспанією є великий Бог!

А католицька молодь з лав Хіля Роблєса, що створила собі свої бойові пісні, співає:

Вперід, з вірою в перемогу.
Як треба вмерти, вмремо за
Бога й Батьківщину.
Вінком слави овєємо скрані.
Йдем на зов історії
Батьківщині життя дати, кров,
вперід!
Наші груди запал розпирає!
На сході нам чуже встає сонце.
Еспанці, як один устаньте,
щоб сонце неволі вгасити!
Вперід!

Так співають еспанці. — Трохи іншої співали деякі українці в роках 1917—20.

Новий Час, ч. 69. с. р. „В нас замало розуміють люди вагу книжки, замало її цінять, замало її потребують. Не відчувають її недостачі. Зарадити цьому може систематична, плянова, широко закроєна пропаґанда української книжки. — Та крім того є моменти, де треба вжити морального примусу. Маю звязки з книгарнями, видавництвами й бібліотеками й на тій основі можу сказати, що є велике число так званих провідників народу, що відчувають... нехіть до книжки. Є в нас ріжні політичні достойники, люди з передових становищ по наших центральних установах, замітні громадяни — всі засібні, але літами не купують ніодної книжки. Здається мені, що громадянство має моральне право домагатися від тих людей іншого відношення до української культури, зокрема до української книжки. Хто хоче бути провідником народу, чи хоч установи й добрим прикладом для загалу, той хіба мусить мати якісь духові інтереси, мусить мати якийсь звязок з книжкою".

Виїнятки з дальших рецензій (початок див. „Дзвони" ч. 1—2 с. р.) на „Інакший світ" і „Без коріння" Н. Королевої:

„Оповідання Н. Королевої — се для нас екзотика, і то така, що досі в нашій літературі її не бувало. І ось наші критики хвалять тепер авторку за те, чого перед роком в неї не „бачили..." В „Без коріння" в одній хвилині маємо перед собою цілу авторку. Таких сцен, як та, коли Ноель бє в лице свою аристократичну товаришку за те, що та сміється з її релігійних почувань — мало маємо в нашій літературі... Авторчині персонажі — се активні особи, які „самі собі вибирають шлях життя..." Наталену „ніяка сила не примусить схилитися перед вівтарями богів, в яких вона не ві-

рить". -- Се ж така рідка в нас церква „воююча". (Л. Граничка „Вістник" ч. 3. 1937).

„Без коріння" — це найкращий твір із усього, що тільки написала Н. Королева.. Мова стильна й жвава, ціла книжка читається з правдивим захопленням. Н. Королева має добру загально-українську літературну мову, чим так помітно вирізнюється вона серед наших письменниць. І. Огієнко, „Рідна Мова", ч. 4. 1937).

Незвичайно високий моральний рівень, мистецьке відтворення природи, тонка психольоґічна спостережливість і прекрасна мова роблять збірку новель Королевої високо артистичним твором. Світ далекий від культурних надбань нашого часу стає нам близьким і дорогим, обуджуючи в душах наших приспані мрії і підсвідому віру в конечну перемогу Божеського над темними силами жорстокости і самолюбства, яких не знають чисті серцем люди примітивного життя. (Л. Горбалева, „Жінка", ч. 3. 1937).

Із свойого життєпису авторка робить повість, і то повість цікаву й живу... Добре було б, щоб ця повість найшлася в наших читальняних бібліотеках. (Життя і Знання, ч. 4, 1937).

Типи повісти проходять перед нами мов живі з їхніми інтимними та службовими клопотами... Книжка писана дуже інтересно, читається цікаво, так що жаль прощати героїню. (О. О. Дучимінська, „Нова Хата", ч. 7. 1937).

І якщо взагалі можна рівняти таланти, то Самчук і Королева стоять на одному рівні... Оповідання Королевої ніколи не постаріються — вони будуть вічні в українській літературі. (о. Г. Костельник, „Дзвони", ч. 1—2, 1937).

НОВІ КНИЖКИ

(Звіздкою зазначені книжки, що їх отримала Редакція).

Прозова белетристика

* Ю. Липа: Нотатник, новелі, т. III. Вид. „Хортиця" 1937, 16⁰, 160.

В. Маковський. Чорна коршма й інші опов. Вид. „Ук. Кн". ч. 1. Жовква (1937). Ст. 16⁰ 128. Обгортка В. Ласовського.

* В. Будзиновський: Як чоловік зійшов на пана. Бібл. „Діла" Л. 1937, 8⁰.

Ф. Заревич: Хлопська дитина, повість. Накл. „Батьківщини" Л. 1937.

Діточа література

Ф. Коковський: Лемківська слава. Опов. з часів татарських. Бібл. для молоді „Ранок", ч. 2. 1937. Л. Вид. І. Тиктор. 16⁰, 32.

Пригоди мореплавця Сіндбада. (З „Казок 1001 ночі"). Переповів Ю. Шкрумеляк. Вид. „Світ Дитини". Л. 1937, 16⁰, 92.

* А. Лотоцький: Було колись на Україні. Істор. опов. IV. Романовичі. Бібл. „Нашого Приятеля". Випуск 11. Л. 1937.

Драма

Ф. Мелешко: Останній, драма на 4 дії. Прага 1936, ст. 96.

День Матери. Сцен. карт. в 1 дії. Уложила М. Шостак-Гасюкова на фраґментах з поезії Ул. Кравченко. Жовква 1937, 8⁰, 24.

Теольоґія — релігія

Єп. Гр. Лакота: Дві Престольні Церкви перемиські. Перемишль 1937. 8⁰, 88.

Псалтир, переклад на укр. м. з грецького М. Кобрина. Праці Укр. Наук. Інст. Варшава, 1936, 8⁰, 88.

о. І. Назарко ЧСВВ.: Евхаристія й культура. Накл. Марійського Т-ва Молоді у Л. 1937. 8⁰, 40.

Ювілейний альманах укр. катол богословів перем. епархії. Накл гр.-кат. Дух. Сем. в Перем. Оклад. богосл. М. Шеґди. 1937, 8⁰, 268.

Ідеольоґія і спомини

* М. П.: З ким іти? „Християнська Книжка", ч. 3. Л. 1937. Вид „Мета", 16⁰, 32.

* Р. Керч: Франко, вожд еспанців. Кварт. Вістника ч. 2. 1937. Л. 16⁰, 84.

І. Гончаренко: Нація в війні. Сучасні погляди на війну. Париж 1937. Вид. „Молодої України". 8⁰. 60.

. С. Гірнякова: Наші розмови. Накл. автора. Струсів. 8⁰, 16.

Чернява: Портрети без етикети, рис. арт. мал. М. Левицького, накл. автора, Л. 1937.

Р. Літописець. Українці та жиди. Л. 1937. Відб. з „Гром. Голосу" 16⁰, 88.

В. Бачинський: Україна рве кайдани. (Двадцятьліття укр. револ.). Бібл. „Народ. Справи" Л. 1937. 19⁰. 32.

Ю. Горліс-Горський: Холодний яр. Ч. II. Вид. „Деш. Кн." Л. 1937. 16⁰. 368.

М. Вергун — В роковини 1917 р. „Деш. Кн." 1937, 16⁰.

В. Євтимович: Військо йде. Уривок зі спогадів про березень 1917 р. в Києві. „Укр. Бібл." Л. 1937, Вид. І. Тиктор. 16⁰, 123.

* С. Бояринич: Вожді й герої. „Деш. Кн." Л. 1937, 16⁰, 32.

Пропамятна книга, видана з нагоди 40-ліття. Ювіл. Укр. Нар. Союзу. Зред. д-р Л. Мишуґа. Джерзі Ситі; накл. УНС. 1936, 752 ст.

Діти і Молодь. (Проблема християнського виховання. Бібл. Будівничого Церкви. Кн. 1. Кремянець 1937, ст. 48.

Історія — література

Слово. Журнал словянської фільольоґії 2. Вид. Семинаря слов. фільольоґії при фільос. факультеті Укр. Богосл. Акад. у Л-ові. Ред. К. Чехович. Львів, лютень 1937. 8⁰, 146.

* Д-р Я. Гординський. Жіноче питання в повісті Радянської України. Бібл. „Дзвонів" ч. 19. Л. 1937. 8⁰. 44.

А. Животко: Сучасне українське письменство поза СССР. Прага 1937, 20 ст.

І. Кревецький: Перша Бібліотека в Україні. Л. 1937, 24 ст.

І. Огієнко: Глаголиця не повстала з грецького мінуск. письма. Відб. з „Н. Культури.", Варшава 1937, 8⁰, 73—88.

J. Janów: Słowniczek huculski sprzed stulecia. Odbitka ze sprawozdań T-wa Nauk. we Lwowie, ст. 12.

Е. Косовський: Село Чернихів. Чернихів 1936, 100 ст.

* Bibliografia historji polskiej za rok 1933 i 1934 Opr. M. Friedbergowa. Kwart. histor. Lwów 1936, 8⁰, 175.

* Przewodnik historyczno-prawny. Czasop. kwart. Rocz. V za lata 1934, 1935, 1936. Red. P. Dąbkowski, J. Adamus, K Koranyi. L. 1937, 8⁰, 176. Тут поміщено українською мовою цінні праці Александри і Вячеслава Заїкинів: „Історично-правнича наука української еміґрації та головні ідеольоґічні напрямки в ній" (подана теж дуже багата бібліоґрафія) ст. 52—70.

Ріжне

Літопис Націон. Музею за 1936. Вид. Союзу Прихильників Нац. Музею. Л. 1937, 8⁰, 22.

Провідник Перемишля і повіту на 1937. Перемишль 1937, ст. XX + 32.

М. Топольницький: В чім сила народу? Бібл. „Нар, Справи" 1937. 16⁰, 64.

Інж. В. Баричко: Як побільшити дохід з господарства? Бібл. „Нар. Справи" 1937, ст. 32.

Звідомлення з праці Краєвого Господ. Т-ва „Сільський Господар" за 1936. Л. 1937, 8⁰, 57.

Е. Жарський: Повітря говорить. (Радіо й телевізія). Біб. „Ранок", 1937. 16⁰, 32.

Можливости розвитку рідного промислу. Вид. Укр. Техн. Тов. Л. 1937. 8⁰, 80 + огол.

Д-р О. Бариляк: Народна Торговля, як учителька працівників торговлі. Л. 1937 8⁰, 48.

С. Маґаляс: Як підготовляти і вести загальні збори. Додаток: М. Дужий: Розподіл праці між виділових читальні. Л. 1937. Вид. „Просвіти", 8⁰, 16.

О. Бережницька-Будзова: Квіти — прикраса наших кімнат і бальконів (Годівельний Порадник). Л. 1937, 8⁰, 19, Бібл. Нов. Хати.

* С. Щурат: Учімося фотоґрафувати. Короткий курс практ. фот. Бібл. для молоді „Ранок", ч. 4 1937, Л Вид. І. Тиктор.